

Fullscreen

127

X

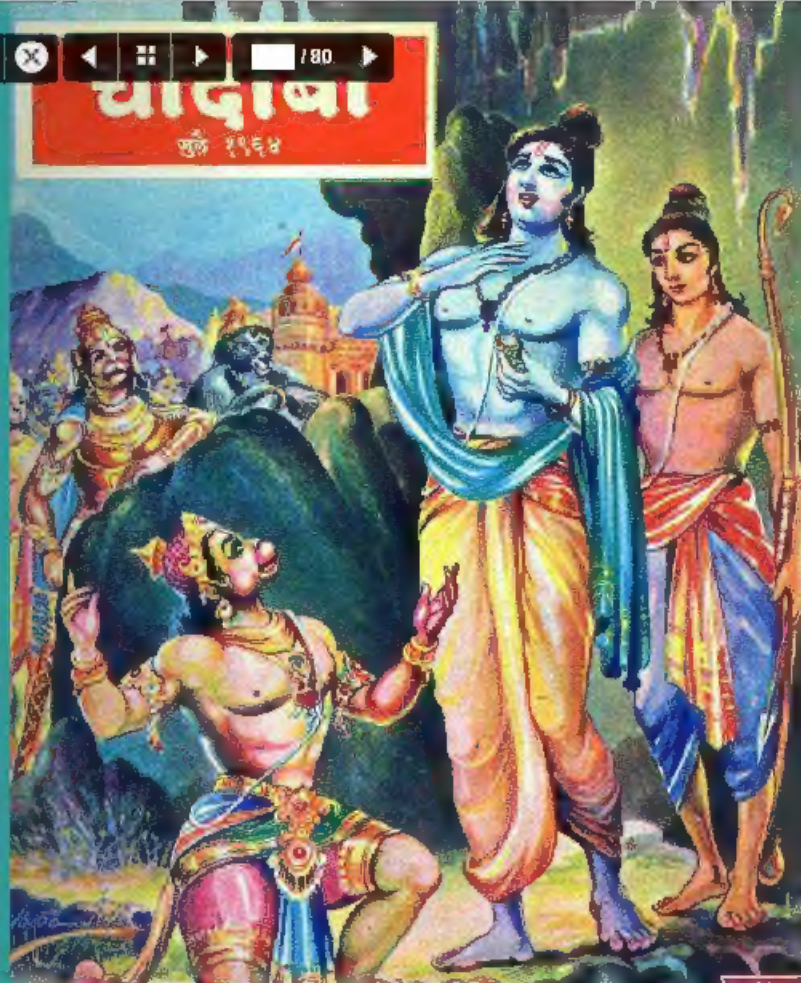
◀

⌂

▶

1/80

▶

भारताचा इतिहास

महंमद बिन तुघलकाच्या साम्राज्यांत खान-

देश नांवाचें एक छोटेखानी राज्य होते. त्याचा अधिकारी मलिक राजा फारूकी याने फिरोजखान याच्या कारकीर्दीनंतर राज्यांत जी थोडी क्राजकता माजली त्याचा फायदा घेऊन खानदेश स्वतंत्र झाल्याची घोषणा केली होती. २७ एप्रिल १३७९ या रोजी तो मरण पावल्यावर त्याचा मुलगा मलिक नासिर गादीवर बसला. बहमनीच्या सुलतानांनी त्याच्या हातांतून गुजरात घेतलें. सन १४३७-३८च्या सुमारास तो वारल्यावर १६०१ पर्यंत खानदेशावर त्याची मुल्ले व नातवंडे राज्य करीत होती. शेवटी गुजरातच्या पाटोपाट खानदेश देखील अकबर बादशहाच्या साम्राज्यांत आला.

बहमनी राज्य :

दिल्लीच्या सुलतानांच्या सत्तेला न जुमानणारें असें दक्षिणेकडील बलाळ मुस्लिम राज्य म्हणजे बहमनी राज्य. तुघलक वंशाची सत्ता दिल्लीच्या गादीवर होती त्यावेळीं हें राज्य स्वतंत्र झालें होतें. दक्षिणच्या प्रमुखांनीं दौलताबाद काबीज करून एका अफगाण सरदाराला नासिरुद्दीन या नांवानें गादीवर बसविलें. त्यानें स्वतःच जफरखान नांवाच्या एका सरदाराला गादीवर बसविलें. ३ ऑगस्ट १३४७ या रोजी जफरखानानें अबुल मुजफ्फर अलाउद्दीन बहमन शाह या नांवानें राज्याभिषेक करवून घेतला. तोच बहमनी वंशाचा संस्थापक. मुलगा येथें त्याची राजधानी होती. त्यानें अनेक हिंदू राज्ये बहमनी राज्याला

जोडली. ११ फेब्रुवारी १३५८ रोजी तो मरण पावला, तेव्हां राज्याची सीमा उत्तरेला वेणू गंगेपासून दक्षिणेकडे कृष्णेपर्यंत व पश्चिमेकडे दौलताबाद पासून पूर्वेकडे भुवनगिरी (तेलंगाणा)पर्यंत पसरली होती. त्यानें मरतेवेळी त्याचा मुलगा महंमद शाह याला वारस नेगलें.

१३७७ मध्ये मुहंमद शाहच्या मृत्यूनंतर त्याचा मुलगा मुजाहिद शाह गादीवर बसला. त्यानें बिजयनगरावर स्वारी केली. परंतु त्याला यश मिळालें नाहीं. म्हणून बिजयनगराच्या राजाशी संधी करून तो परत फिरला. त्याच्यानंतर मुहंमद शाह द्वितीय गादीवर बसला.

त्यानंतर ११९७च्या नोव्हेंबर महिन्यांत ताजुद्दीन फिरोज शाह यानें बिजयनगरचा राजा व दक्षिणेकडील इतर हिंदू राज्यकर्त्यांशी युद्ध आरंभ केलें. बिजयनगरच्या राजकन्येचे अपहरण करून तिला आपल्या अंतःपुरांत आणून ठेवलें. परंतु सन १४२० मध्ये प्रान्तर जवळ बिजयनगराच्या राजाशी युद्ध करित असतां त्याचा पराभव झाला. या पराभवाचें प्रायश्चित करण्यासाठीं म्हणून त्याला माऊ अहमदशाह यानें गादीवर

येतांच विजयनगराच्या राजाशी युद्ध करून त्याचा पराभव केला. सन १४२४ मध्ये त्याच्या सेनापतीनें बरंगलवर स्वारी करून बरंगलचा किल्ला जिंकला. तेथील राजा युद्ध करीत असतांच मरण पावला, अहमदशाह १४३५ मध्ये मरण पावला.

त्यानंतर बहमनी साम्राज्यांत भाऊवंदकी सुरू झाली. तरी देखील १५२७ पर्यंत बहमनी राजवंशाचें राज्य चालू राहलें.

दक्षिणेकडील सुलतान :

त्यानंतर बहमनी साम्राज्याचे पांच तुकडे झाले-१. बराकची हमामशाही, २. अहमद

नगरची निजामशाही, ३. विजापूरची आदिल शाही, ४. गोवळकोंड्याची कुतुबशाही व ५. बीदरची बीदर शाही अशी पांच घराणीं कायम झाली. सन् १४८४ मध्ये बरारचे राज्य स्वतंत्र झाले. १५७४ मध्ये ते अहमद नगरच्या राज्यांत जोडले गेले. १४८७-७० मध्ये यूसुफ आदिलखान याने विजापूर स्वतंत्र झाल्याची घोषणा केली. त्याच्या भागून आदिलशाही वंशात प्रसिद्ध सुलतान इब्राहीम आदिलशाह झाला. १६८६ मध्ये औरंगजेबाने विजापूरचे राज्य खालसा करून मोगल साम्राज्यांत सामील केले.

अहमदनगरचे राज्य अहमदशाहने १४७० मध्ये स्थापन केले. १४८७ मध्ये त्याने खैलताबाद जिंकून आपले राज्य वाढविले. अहमदशाह गादीवर असता निजामशाहने विजापूरचे राज्य जिंकण्यासाठी

विजयनगरच्या राजाशी सल्लय केले. त्याच्या- नंतर अहमदनगरचा सुलतान विजयनगर राज्याविरुद्ध झालेल्या कटांत सामील झाला. १४७६ मध्ये अकबरचा मुलगा मुराद याने अहमद नगरच्या किल्ल्याला वेढा दिला तेव्हा चांदबीबीने खौर्य दाखवून त्याच्याशी युद्ध केले. १६३३ मध्ये शाहजहानाे बादशाहने हे राज्य खालसा केले.

बदमनी सुलतानांनी जिकलेल्या वरंगल राज्याच्या पडक्या भितीवरून जणुकांही गोवळकोंडा राज्याचा पाया पडला. महंमद- कुली कुतुब शाह हा या राज्याचा संस्थापक. १५६५ मध्ये विजयनगराच्या राज्याच्या विरुद्ध जो कट झाला त्यांत त्याचा मुलगा इब्राहीम सामील झाला. त्याने हिंदूंना मोठ- मोठ्या हुद्यांवर नेमले. १६८७ मध्ये औरंग- जेबने गोवळकोंड्याचे राज्य खालसा केले.

प्रह्लाद चरित्र

ब्रह्मदेवाचे मानसपुत्र सनत सनंदादिक त्रिलोकाची यात्रा करीत एके दिवशी पैकुंडलेकी श्रीविष्णूच्या दर्शनासाठी गेले. पांच वर्षांच्या मुलांसारख्या त्या महासुनींदा व ओलखून विष्णूचे द्वारपाल जय विजय वांनी त्यांना आत प्रवेश करू दिला नाही. यावर मुनींनी रागांत येऊन शाप दिला की तुम्हांला राक्षस योनींत जन्म मिळेल.

जयविजयांना त्यांची चूक लक्षात आली व त्यांनी मुनींचे पाय धरून तुकीची माफी मागितली व शाप मुक्त करण्यास विनंती केली. पण मुनि म्हणाले—“आम्ही शाप दिला तो परत वेगे शक्य नाही. तीन जन्म गर्तेलोकांत राक्षस योनींत जन्म घेतल्यानंतर तुम्ही स्नापयुक्त व्हाल व दानव वीरांना बोलावून वंश रक्षणासाठी

तुम्हांला पुन्हां विष्णूच्या सेवेचा लाय मिळेल. मुनींचा शाप लागल्याने जय व विजय कदापि न अदितीच्या पोटी हिरण्यकश्यपु व हिरण्याक्ष नांवाचे जन्माला आले.

हिरण्याक्ष जन्मल्यापासूनच नाख व अत्याचारी निघाला. त्याने बहणादिकांना युद्धास आवाहन केले. पण कोणी युद्धास आला नाही. त्याने रागाच्या सरांत सर्व पृथ्वी उचलत सधुद्राच्या खाली पाताळ लोकांत नेऊन ठेवून दिली. तेव्हा हिरण्याक्ष व वराह रूप विष्णु दोघांचे युद्ध झाले व त्या युद्धांत हिरण्याक्षाचा वध झाला.

आवाचा वध विष्णूने केल्याचे ऐकून हिरण्यकश्यपूला फार राग आला. त्याने वेतल्यानंतर तुम्ही स्नापयुक्त व्हाल व दानव वीरांना बोलावून वंश रक्षणासाठी

तयार होण्यास सांगितले. म्हणाला—“गुप्त रूपाने येऊन ज्या विष्णूने माझ्या भाकड्या भावाचा वध केला आहे, मी त्या विष्णूचा वध करून त्याच्या रक्ताने आपल्या भावाचे तर्पण करणार आहे. तुम्ही जगात कोठे कधी-मुनी, तप, व्रत, दान आणि काय करताना दिसले तर त्यांना ठार करा. त्यांचे आश्रम व गावे वाळून टाका व तपश्चर्या पूर्ण वगैरे धर्म कायदे बंद करा.”

माकडाच्या हातात कोरीत दिल्यावर बग काय उशीर. राक्षसांनी धर्ममीरू व देव भक्त प्रजेवर अव्याचार सुरू केले.

नगर, गांव, उद्यान, उपवन, आश्रम सर्व वाळून टाकले.

हिरण्यकश्यपूने आपल्या मृत भावाचा दहन संस्कार केला. अदिति माता व हिरण्यास्त्राची बायको व मुले सर्वांकडे जाऊन आपली सहानुभूति व्यक्त करून त्यांच्या मनाचे सांत्वन केले.

नंतर मंदार पर्वताच्या एका दरीत एका पावाच्या फक्त आंगठ्यावर उभे राहून त्याने खवतर तपश्चर्या सुरू केली. त्याच्या शरिराची उष्णता इतकी वाढली की समुद्राला देखील उकळी फुटली व पृथ्वी वरवर कांपू लागली.

देव लोक त्या तापाने घाबरून ब्रह्मदेवाला शरण गेले व प्रार्थना केली की ब्रह्मदेवा, या संकटातून आम्हांला मुक्त करण्याची शक्ति फक्त तुलाच आहे, तरी हिरण्यकश्यपूचा तपोभंग होईल असे कांही तरी कर. ब्रह्मदेवाला त्यांची दया आली व त्याने विनंती स्वीकारून त्याच्या मनाचे समाधान करून त्यांना निरोप दिला.

ब्रह्मदेव हिरण्यकश्यपूच्या शोधार्थे आला. पण त्याला तो कोठे दिसला नाही. कारण त्याच्या आंगावर वाळू वाटले होते व झाडा झुडपांबरोबर वेळूचे एक बेट पण तेथे वाटले

होते. हिरण्यकश्यपूने अर्धे अधिक शरीर मुंग्यांनी व बाळवीने खाऊन टाकले होते.

ब्रह्मदेवाने हिरण्यकश्यपूजवळ जाऊन त्याला आधीवांद दिव्या व म्हणाला— “हिरण्यकश्यपू! तुम्ही तपश्चर्या पूर्ण झाली आहे. तुला जो इवा असेल तो वर मागून घे. असे सांगून ब्रह्मदेवाने कमंडलांतले पाणी घेऊन हिरण्यकश्यपूवर शिंपडले. त्याबरोबर हिरण्यकश्यपू बाहेर आला. त्याने ब्रह्मदेवाला नमस्कार केला. त्याचे सर्व अंग त्यावेळी सोन्यासारखे स्वच्छ व चकचकीत होते. ब्रह्मदेवाचे स्तोत्र

करून तो म्हणाला—“देवा, तू मला वर देणार असशील तर असा वर दे की त्या योगी पंचभूतपैकी एकाच्याहि हातून माझा मृत्यू होऊ नये. जडचेतन अशा या जगाची जी सृष्टि तू केली आहेस त्यापैकी एका वस्तुमुळे देखील मला मरण येऊ नये, युद्धांत माझा पराभव होऊ नये, साइपा राज्यांत माझ्याविरुद्ध कोणी उलटू नये आणि जे ऐदवर्थ स्वर्गात देवांना प्राप्त आहे ते मला मिळावे.”

ब्रह्मदेव “सथास्तु” म्हणून ब्रह्मलोकीं निघून गेला.

ब्रह्मदेवाकडून वर मिळाल्यावर हिरण्यकश्यपूला गर्व चढला व तो विष्णूची निंदा करीत त्रिलोकाचा दिग्बिजय करण्यास निघाला. देव, गंधर्व, सिद्ध, यक्ष, भूतप्रेत, राजा, ऋषी, मुनी इत्यादिकांस त्याने आपले दास करून घेतले. स्वर्गलोक

काबीज करून तो तेथेच राहू लागला. लोकपालांनी व अष्टदिक्पालांनी येऊन त्याची वरणवंदना केली. गंधर्व, वारद व तंत्रक त्याचे स्तोत्र गाऊ लागले व त्याच्या मनोरंजनासाठी अप्सरा नृत्य करू लागल्या. स्वर्ग, मृत्यु व पाताळ, सप्त नदी व सप्त समुद्र त्याच्या आज्ञेप्रमाणे वागू लागले.

देव व दिग्पाल पावळून जाऊन वैकुंठ लोकीं विष्णूला शरण जाऊन म्हणाले—“देवाधि देवा! या राक्षसाच्या अत्याचारापासून आपचे रक्षण करा!” तेव्हा आकाशवाणी झाली—“घाबरू नका. धीर-धरा. मी त्या राक्षसाला ओळखतो. मी संधी पाहून त्याचा गर्वभंग करीन. त्याचा मुलगा मर्याद याच्यावर तो अत्याचार करू लागला की मी ब्रह्मदेवाने दिलेला वर न मोडता त्या राक्षसाचा वध करीन.”

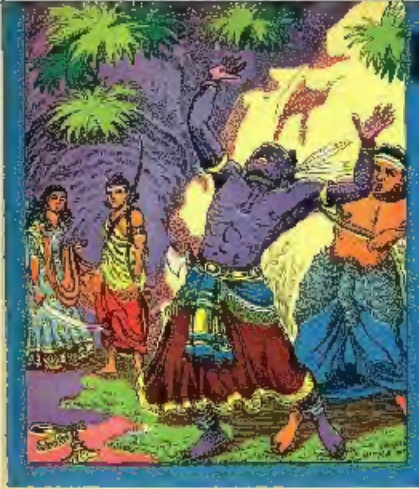

[२७]

[मूळ व त्याच्या अड्ड्यातून भयानक दुरीत फिरून पुनरावृत्ती करू नये. त्याचे केलीं मर्यादही दुरीत येऊन पोचला. जगमोजीला बरोबर घेऊन तो दुरीच्या मध्यभागी धरला. जगमोजीच्या आज्ञेने त्याचा सेवक कश्यपमोहीच्या गुहेसमोर पाहारा बसू होता. लहने त्याच्या गळ्यात फांस टाकून त्याचा गळा आवळला. जयमल गुहेजवळ आला, पुढे वचा.]

जयमल गुहेसमोर जाऊन मोठ्याने ओरडून आपण्याची आज्ञा काढली होती. पण म्हणाला—“राजकन्या! नमस्कार! आमची राजभक्ति अजून कायम आहे. आम्ही तिचे आमलीच मजा आहो. आमच्या आम्ही त्या दुरीत शस्त्रंही न जगमोजीचे नाथकाचे नांव लहू, माझे नांव जयमल पारिपत्य करून त्यांना भयसदनी पाठ-व आमच्या या मित्राचे नांव योमोग विष्णूचे वर घेतले आहे. आता आपली भसे आहे. तुझ्या सक्त्याने महा-आज्ञा होईल तसे करावयास आम्ही हजर राजांनी आम्हाला देखरेखी समजून घेऊन आहो.”

जयमलने तसे म्हटल्यानंतर गुहेत हाल-चाल सुरू झाल्यासारखे बांगड्यांच्या आवा-बाबरून कळले. काळोखात मात करून अरुणोदय व्हावा तशी गुहेतून एक मोठय वर्षावा चंद्रमुखी बाहेर आली. लखू तिचे सौंदर्य पाहून जागच्याजागी थक उभा राहिला.

कल्पकवल्लीने मथम लखूला व नंतर त्याच्या हाती बंदी असलेल्या जगभोजीच्या सेवकाला पाहिले. जगभोजीने तिच्या इच्छे विरुद्ध तिच्या डोक्याला जो हस्तीदंती मुक्त नकोस. स्वतःच्या निवाहून जास्त महत्वाचे वातला होता तो काढून तिने दूर फेंकून

दिला आणि म्हणाली—“तुमच्या सहाय्यानेच मला या नरक्यातनेतून मुटका मिळाली. ब्रह्मरंडीच्या लबाडीमुळे माझ्या बडिलांनी तुम्हाला देशद्रोही समजून कैद करण्याचे त्यांनी ठरविले. पण ती चूक होती हे मला माहीत होते. राज्यांतीरु इतर दरबाऱ्यांचे तेच मत होते. तुम्ही माझे रक्षण केले आहे, म्हणून तुम्हाला मी आज्ञा करी करू ! मला काही तरी शक्य था. मी तुमच्या-बरोबर त्या दुष्टांना संडार करण्यास येते.”

लखूने आपली तलवार कल्पकवल्लीला दिली व म्हणाला—“ही तलवार स्वराक्षणा-साठी आपण बाळगावी. या रानटी जनावरांची शिकार करण्यास माझ्याकडे धनुष्यबाण आहेत.”

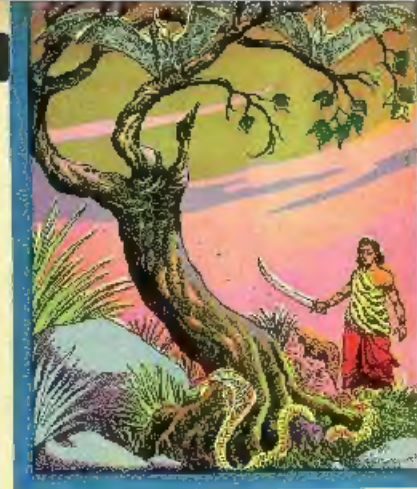
जयमलने लखूच्या हातातून गळफांस केलेल्या वेळचे टोक घेतले आणि जगभोजीच्या सेवकाला विचारले—“मोल, तुला स्वतःचा जीव बांचविण्याची कास्त फिकीर आहे की आपल्या मालकाचा जीव ?”

सेवक धांपा टाकात म्हणाला—“बाबारे ! मी तुझ्या पायां पडतो. माझा जीव वेऊ नकोस. स्वतःच्या निवाहून जास्त महत्वाचे दुसरे या जगांत काय आहे ?”

“तर मग तें पिंपळाचें झाड धोटे आहे, मुकाऱ्याने दाखव. वू दपा केलास तर तुझे मानगुटी माझ्या हातांत आहे हें विसरूं नकोस” जयमलने हातांतला वेळ दाव्यासारखा जरा हासळून विचारले.

“ओय ! ओय !” कळर सेवक ओरडला व म्हणाला—“जवळची वाट दाखवू की दुरची ?” “जवळची असू दे किंवा दुरची, तुझ्या मालकाला व त्याच्या बरोबर जाणाऱ्या त्या पिंपळाच्या कळू नये की आम्ही तेथे जात आहो.” जयमल म्हणाला.

“ठीक ! जगात तुझ्या हुकमाप्रमाणे काम नवानतो. पण काम मागल्यावर माझा गळा अवळून मला ठार मान करूं नकोस.” सेवक गथावया करीत म्हणाला आणि त्यांना दरीच्या मध्यभागी घेऊन गेला. तो एका झाडाजवळ थांबला व दूर उंचावर दिसणारे पिंपळाचे झाड दाखवीत म्हणाला—“तेंच झाड तें. त्याच्या बुंध्याशी अकोट घनाचा ढीग पडला आहे. पण त्याच्या रक्षणासाठी एक नाग बसला आहे. मला व माझ्या जुन्या गुरूला ही गोष्ट माहीत आहे. परंतु त्याज्या जाण्याचा अधिकार जन्मल्यापासून ज्याला आहे त्याची वाट पहात होतो.”

गोमांगने तलवार दिग्भावर लखू त्या पिंपळाच्या झाडाकडे निघाला. जयमल व इतर लोक त्याच्या पाठोपाठ थोड्या अंतरा-वर चालत होते. सेवकाच्या गळ्यांतल्या फांसाचा वेळ गोमांगने आपल्या हातात बरला होता.

लखू पिंपळाच्या झाडाजवळ पोचला. त्याच्या बुंध्याशी एक मोठे बाळूट होते. झाडावर गंडमैण्ड पक्षी पंख फडफडवून मोठ्याने धोरडत होते. लखू बाळूटाजवळ गेला व त्याने तळवारीने त्यावर दोन वार केले. त्या बरोबर नागसांभ फुटकार करीत

बाहेर जाऊ फडा काढून उभा राहिला. सांभ बाबायका पुढे येण्यापूर्वीच तळवार उगारून लवून एक पाऊल पुढे टाकले. सांभाने फुत्कार करण्याचे सोडले व स्वतःचे अंग चोरून तो दुसऱ्या वाटेने वारुळाबाहेर निघून गेला. पिंपळावरचे पक्षी ओरडत त्याच्या पाठोपाठ वर आकाशात उडत जाऊ लागले.

लवू कांही वेळ ते इथेच आश्चर्यचकित होऊन बसत उभा राहिला. त्यानंतर त्याने वारुळ लपून काढण्यासाठी तळवारीने टोंचून ते फोडले. दोन तीन मिनिटे निस्तब्धता त्या झाडाच्या जुंदाशी असलेल्या अडोड

होती. पण शेजारीच शाडीच्या आड कोणी तरी चावकाने मारीत असावा असा आवाज ऐकू आला. लवून तिकडे पाहिले.

ब्रह्मदेवी, जगभोजी व स्याच्या पाठीमागून गरुडराज, महाकाय, जितवर्मा व शक्तिवर्मा सर्वांनी हंसत खिदलत प्रवेश केला. महाकाय आपल्या चावकाने नुसता आवाज काढीत होता. लवू व ब्रह्मदेवींनी दहादहा होताच

ब्रह्मदेवी रिगत करून म्हणाला—“लवू, तुला कोळ्याखीस कुबेर करण्यासाठी मी स्वतःचा जीव धोक्यात घातला. कांही असो

संपत्तिचा वारस एकदा तूच आहेस. काळ-धैरवाने त्या दिवशी सांगितलेले भविष्य आज खरे झाले. हो नागसांभ पहा, तुला पाहताच कसा फडाखाली करून निपटपणे वाजूला सरकला. आता तू हो वाजूला पुढले काम लान्ही पाहून घेऊ.” असे म्हणत तो लवू उभा होता तिकडे घेऊ लागला.

जितवर्मा व शक्तिवर्माने तळवारी उप-लव्या. महाकाय चाकू-वेजून पुढे सरसावला. पण लवू तळवार घेऊन आडवा उभा

लोकांकडे पाहून म्हणाला—“तुम्ही बायच्या जागी उभे रहा. एक पाऊल देखील पुढे टाकले तर जायच्या जागी जमिनीवर तुमची भेट होऊ लागतील.”

ते ऐकून जगभोजी आणि ब्रह्मदेवी जोर जोराने हसू लागले. “याला आनच्या गरुड वंशीबांचा मत्तप असाव फळलेला दिसत नाही !” गरुडराज म्हणाला.

“तो माझा जुना गुलाम आहे. तो इतरथा घैयने ते बोलत आहे रवाचा कांही ना कांही तरी अर्थ असला पाहिजे. त्या राहिला. ब्रह्मदेवी व त्याच्या वरोवरच्या बायकळ गप्पा नाही घाटत मला. या बागी

आले. त्यांना पाहून स्वतःच्या वचावासाठी. ब्रह्मदंडी एका बाजूला पळत ओरडला—
"काळभैरवा! हा काय रे अनर्थ!"

त्याच बाजूने जयमल व गोपांग सेवकांना धरून आले. आता ब्रह्मदंडीला पळवाट मिळणे अवश्य झाले.

कल्पकपलीला तरुवार घेऊन पुढे येत असलेली पाहून जगमोजी ओरडला—
"दगा! दगा! माझी भावी पत्नी गृहेच्या बाहेर कशी आली! कोठे आहे तो स्वामिद्रोही सेवक?" "मालक! मी इकडे आहे! गळ्यात फांस पडला आहे. हे लोक मला धरून जाहेत. स्वतःचा जीव कोणाला द्यायचा नाही." असे म्हणत त्याने जावूक सांघावर टाकला.

पण जितवर्मा व शक्तिवर्मा पुढे येत म्हणाले—
"आपल्या परीं एक जण याचे मुंडके उडवू या आणि दुसरा पाच कापील."

दुसरे ते ऐकून जितवर्मा व शक्तिवर्मा दोघाशी चार हात करण्यासाठी पुढे सरसावला मात्र "गुरु गौतमनंद की जय!"

चा जयघोष ऐकू आला. रत्नूचा म्हातारा बाप व त्याच्या पाठीमागून माजरी बातीचा नायक व धानकर्णी श्राद्धीच्या आडून पुढे

जयमोजी धरून पडलेला पाहून ब्रह्मदंडी हात जोडून गथावया करून म्हणाला—
"रत्नू! मी तुझ्या पायां पडतो. मला जीवदान दे! जयमल तू कित्येक वर्षे माझे शिष्यत्व करून भवविद्या शिकून घेतली आहेस. तें सर्व आठव."

रत्नू आपल्या म्हातऱ्या बापाकडे धावत गेला व त्याला मिठी बळून म्हणाला—
"बाबा! या जन्मा पुन्हा तुमची भेट होईल असें मळते मला वाटले."

म्हातऱ्याचा कंठ गंढिवरून आला. तोडा वाटे एक देखील शब्द आला नाही. डोळ्यांतून आनंदाश्रु बहात होते. त्या निता पुत्राची भेट पाहून तेथे इतर असलेल्या सर्वांचे डोळे आनंदातिरेकाने ओले झाले.

राजारे व धानकर्णी रत्नूजवळ येऊन येऊन म्हणाले—
"रत्नू तू व तुझ्या सव्यांनी जरुड जातीच्या पंखवाच्या नरसाक्षसांच्या हातून आमच्या जातीचे रक्षण करण्यास जे सहाय्य केले तें आणि आमचे आपसांतील भांडण मिटवून तू माजरी व धानकर्णी जातीचे संस्थ पडवून आणलेस ते आपही जन्मोजन्मी विसरणार नाहीं."

ब्रह्मदंडी मांत्रिक, गडडराज, गुलापांचा मालक म्हाकाय वर्गेरना कैद करण्यात आले. जगमोजीच्या सेवकाने आपले बचन पाळले म्हणून त्याला मुक्त करण्यात आले. तेथे जमा असलेल्या सर्वांचा परिचय राजकर्णेशी करून देण्यात आला. नंतर माजरी व धानकर्णी दोघांच्या अनुयायांनी ब्रह्मदंडीचा

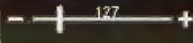
राजा व राजगुरु यांना कल्पकपलीच्या सुटकेची बातमी देऊन बोलावून आणले.

रत्नूने पिंपळाच्या बुंधाशीं असलेल्या बारुळाकडे बोट दाखवून त्याच्या खाडी अजोड धनराशी आहे हे सांगितले. म्हणाला—
"हे बारुळ खणून काढल्यास त्याचे मालक महाराज होतील! मला त्या धनाचा मोठ नाही. मी यानिमित्त आरक्ष्य राजाशी बोधी सेवा करू शकलो याबद्दल धन्यता वाटते."

राजाने एकदां रत्नूकडे व एकदां राजकर्णेशेकडे सार्थक दृष्टीने पाहिले, दोघे स्मित

Fullscreen

127

26 / 80

करीब असलेले पाडून रमाच्या मनाला आनंद झाला. हो स्थित करून लवूला म्हणाला—
“लवू! माझ्यावर रामाबरोबर तर नाहीस ना! मी तुला, तुझा बापाय व तुझा मित्रांना देखतोही समजून रानोपास दिसल्या कायले सावडून तुला राग येजे साहजिक आहे. चूक माझी आहे. त्या चुक्याची तुहस्ती म्हणून मी एक गोष्ट सांगतो. राजकन्येचे अपहरण झाल्यानंतर मी घोषणा केली होती की जे कोणी राजकन्येला सोडवून बावीला त्याच्याशी तिचे लग्न करून आपले जे राज्य पण देईन.”

राजगुरू लवू व जयमल दोघांच्या खांब्यावर हात ठेवून म्हणाला—“तुम्हाला जे वड सडून फरावे जगले सावडून महाराजांच्या मीच जास्त जबाबदार आहे. जवळीच्या दोलगावर विद्यास करून मी

तुम्हाला देखतोही मानले. पण तू आपल्या कर्तव्यास जागतास व स्वतःच्या पावाची पर्वा न करून महाराजांचे सेवा केलीस.”

नंतर हाकळून स्वतःच्यात आले. तेथे एक मोठे शुभम मिळाले आणि त्यात गणि, माजिचे व अनेक प्रकारची रजे सोने, चांदी पाडून सर्वे चकित झाले. ते सर्व घन हत्ती, मोठे व उराच्या पाठीवर ठेवून सर्व राज-भावीला बसले. राजकन्या कसकसलीशी लवूला विवाह झाला. त्याला “राज कन्या-राज वहादूर” म्हणून नम्रारुचे जे राज्य मिळाले.

हातारपणी लवूच्या बापाचे मन हरि-मज्जात रकले. मरणसमयी राजाने लवूलाच आपला वारस नेमले. जयमल त्याचा मंत्री झाला. गोमांग व गडेजंग यांना सेनापति नेमण्यात आले. [संपूर्ण]

चोरांचा पाठीराखा

विक्रमांकने आपला हट्ट सोडण्या नाही शाहाजकला जाऊन त्याने ते देत उतरविले व खांब्यावर हाकून स्मशानाकडे जाऊ लागला. पार पाकले जातोच येतोचिल वेताळ कोणे, जागळा, म्हणाला—“राजा मीन घताने महत्त्व पार येते आहे. पण फक्त मीन घताने काम भागत नाही. त्यांत तुझी बरीच संकटे उद्भवतात. सविक जमीच्या गळ्यांत त्याच्या मीनचापुढेच परीक्षित राजाने सांगे ज्यकनिस जावि त्याचा जो परिणाम सांगे तो तुला माहीतच आहे, शनिकुमार शृंगीने त्याला सर्व संज्ञाचा धार दिवला. त्या प्रतिक करीवयाचेच आपली एक मीन काढी होता. त्याला ऐलीत आपल्या मीनचापुढेच अनेक पिढ्यांना रोड जाई झगले. मी मीन रोड पुढे जमन सांगणार आहे. मं लवू देऊन

वेताळाच्या गोष्टी

ऐक. ७ असे सांगून वेताळ योष्ट सांगून लागला.

एक माणूस सर्व माया मोह सोडून तप करण्यासाठी वनांत गेला. तेथे त्याने एका निर्जन स्थानी तपश्चर्या सुरू केली. कंदबुल्ले साऊन, झाडाचे पाणी पिऊन, मीन वत भारण करून तो तपश्चर्येमध्ये मग्न झाला. त्या जागी कधी कोणी माणूस आला की तो आपली जागा बदलून दुसऱ्या निर्जनस्थळी जात असे.

त्याला घरस्त्री जागा बदलाची काणे असे होता होता तो मराल दैर्घ्यातील धनदाढ अरण्यांत जाऊन पोहोचला. तेथे

त्याने अशी जागा हुडकुल काढली की त्या ठिकाणी मनुष्य येणे अशक्य होते. ज्या मुद्देत तो राहू लागला तेथून जमळून एक शरा वाढाव होता. चारी बाजूने निविड अरण्य होते. किरी झाडीमुळे दिवसांमुद्दां तेथे काळोख असे. अशा जागी बसून तो निर्मास्तपणे तपश्चर्या करू लागला.

वास्तविक ती जागा चोरांची गुप्त अशा होती. चोर तेथील एका मुद्देत आपला खजीना ठेवीत असत आणि गुप्त मसळती करण्यासाठी तेथे जमत असत.

एक दिवस तो जसाच तप करीत बसला असता चोरांची टोळी तेथे आली. समाधिस्थ मुनीला पाहून चोरांना आश्चर्य वाटले.

“अरे, हा कोणी तरी येथे डोंग करून बसला आहे ?” एक जण म्हणाला.

“हा आपली माहिती शिपावांना सांगील. झाडा येथून हाकलून लावला पाहिजे.” दुसरा म्हणाला. “मुनि म्हणून झाड्यावर विश्वास ठेविण्यांत अर्थ नाही. झाडा मोक्षच दाखविला पाहिजे.” आणखी एकजण म्हणाला.

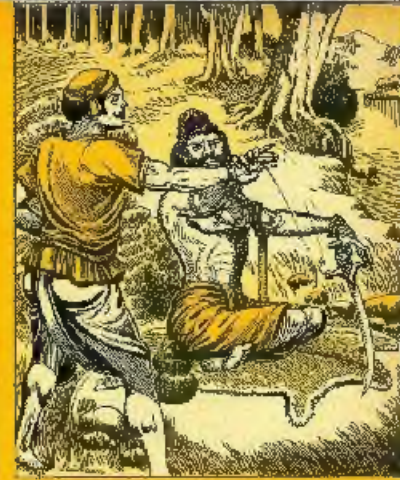
सरदार सर्वांचे बोलणे ऐकत होता. त्याने आपल्या साथीवारांना कांहीच उत्तर

दिले नाही व दातपणे त्या मुनीला म्हणाला—
“मुनिवर! आपण तपश्चर्या करण्यास येथे आला आहांत. परंतु ही जागा आवची आहे. आम्ही येथे रहात असतो. हे अरण्य आमचे आहे. आम्ही येथील राजे आहोत. आम्हाला दोघांची ध्येये वेगवेगळी असल्याने एकत्र राहाणे आपत्ताला जमणार नाही. म्हणून मी आपणांस नम्र विनंति करतो की आपण येथून दुसरीकडे जाऊन तप करावे.”

मुनीचे तप मग झाले. त्याने बोले उक्कड पाहिले. परंतु तो कांही एक बोलला नाही. कारण मौनव्रत होते. मुनि बहिरा आहे असे समजून चोरांच्या सरदाराने तेच पुन्हा ओरडून सांगितले. तरी सुद्धा मुनि गप्प.

“बघत काय बसला आहेस ? तो जर कांही बोलत नाही तर काढ तलवार आणि उक्कड डोकें.” दुसऱ्या चोरांनी सरदाराला सल्ला दिला.

“सरदाराने तलवार उपसली आणि मुनीचे डोकें उक्कड्यासाठी हात वर उगारला. त्याबरोबर मुनीचे हात वर फळून त्याचा हात धरला व त्याला आविळिले. मुनीचा हात काळ जाळ झालेला होता आणि तो अगदी आपल्या बाटेने.”

काळ तापलेल्या कोखडावमाणे त्याला लागला. हाताला चरका बसताच सरदाराने आपला हात झटकन मागे घेतला.

एवढे झाल्यावर मुनीने आपले मौन सोडले व त्याला म्हणाला—“बाबा रे! चोर नरक यातनेतून तोडविण्यासाठीच मी जुला हत्या करू दिली नाही. मरणाचे मळा मय ना दुःख नाही. परंतु जुला जे व्रत-हत्येचे पाषाळामळे असते त्यातून जुला जन्म जन्मा-तरी सुद्धा मुक्ति मिळाली नसली. माझा कोणावरहि राग नाही. जा आतां तुम्ही आपल्या बाटेने.”

सरदारांनी मुनीला साक्षांग नमस्कार करून म्हटले—“आम्हांला आमचे गुपित फुटण्याची शंका वाटते. म्हणून आपण आम्हांला बचन देत असाऊ तर खुशाल निश्चितपणे येथे राहून तपश्चर्या करा आम्हांला हरकत नाही. तुम्हांला त्रास होणार नाही व आम्हीं निर्भय होऊन राहू.”

“मी कदाला कोणाचे नुकसान करीन? त्याला त्याला आपापला पापपुण्याचे फळ मिळत असतेच. तुम्ही जर पाप केले नाही तर तुम्हांला कसली काळजी?”

ह्या नंतर चोर त्या मुनीच्या बारास गेले नाहीत. त्याचे चोरीचे काम चालू होतंच.

जसे काही दिवस गेले. एक दिवस एक कोतवाल आपल्या काही शिपायांना बरोबर घेऊन चोरांच्या सरदाराचा पाठलाग करीत करीत तेथे आले. सरदार आपल्या गुप्त जागी येऊन गुहेत लपून बसला होता.

कोतवालाने त्या मुनीला विचारले की येथे तुम्ही कोणाला पाहिलेत का? एक चोर जोर जोराने पळत पळत ह्याच बाजूला आलेला आम्ही पाहिला.

ह्याच वेळी मुनि आपली समाधि उतर-
त्यावर उठत होता कोतवालाने बोकणे त्याला ऐकू आले. परंतु त्याने काही उघार दिले नाही. कोतवालाने विचारले की येथे काणी आज आहे का? तरी देखीक मुनि होवच. शेवटी कोतवालाने दहावून विचारले. तो म्हणाला—“ए मोसाबळ्या चुप ह्या चोरांचा गुरू आहेस असे दिसते. हे वच आम्ही ह्या चोरांचा पाठलाग करीत आहोत तो एका चोरांच्या टोळीचा सरदार आहे तो कोठे लपून बसला आहे, सकी तला माहीत असपार. त्याला पकडण्यास

तुं जर आम्हांला बचत केली नाहीस तर आम्ही तुमचे दोळे उडवू.” असे म्हणत त्याने आपली तलवार बाहेर काढली. तरी देखीक मुनीने काही उघार दिले नाही. तो मौनच राहिला, एवढेच नव्हे तर त्याने आपली मान कोतवालापुढे दाकविली.

कोतवाल त्या मुनीला बारपार एवढ्यांत झाडांच्या आड ठपलेला चोरांचा सरदार पुढे येऊन म्हणाला—“ह्या विचाऱ्याला कां मारतो? ह्या तर एक पुण्यवान महात्मा आहे. तुम्हांला पाहिजे असलेला चोर मी

आहे मला पकडा. त्या थोर पुरुषाच्या वाटेस जाऊ नका.”

कोतवाच्याने लगेच त्या चोराच्या हातांत हतकळ्या बघ्या अटकविरथा आणि त्याला वेडून घेला.

एवढी गोष्ट सांगून वेताळ बांबूला व त्याने राजाला विचारले-“त्या मुनीने अने कां केले? चोराच्या सादाराने त्याला मारण्यासाठी तळवार उगारल्यावर त्याने सरवासाचा हात बळून त्याच्या हातून ब्रह्महत्तेचे पाप घडू नये म्हणून त्याला बाचविले. मग तेव्हा पाप कोतवालालाहि लागले असते. मग तेव्हा मात्र त्याने मान का बांकविली? त्या मुनीला चोरांचीच का एवढी दया आली? चोराना बाचवण्यात त्याला का अभिमान वाटला? आ प्रश्नांची उत्तरे माहीत असल्यास तू दिलीब पाहिजेत.

नाहीतर परिणाम तुला माहीत आहेच. दुसऱ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर खेळू लागतील.”

विक्रमार्क म्हणाला-“स्वात मुनीने पक्षपात मुळीच केला नव्हता. जर चोराने त्याला मारले असते तर त्याला ब्रह्म हत्येचे पाप लागले असते. पण कोतवालाने त्याला ठार केले असते ते न्याय्य ठरले असते. कारण कोतवालाच्या दृष्टीने तो थोर होता आणि पुन्हा चोराचा पत्ता माहीत असून त्याने कोतवालाला तो सांगितला नव्हता. म्हणजे त्या मुनीला पाप लागले असते. म्हणून त्याने मुकाट्याने आपली मान खाली बांकविली.”

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ अदृश्य झाला व भैतासकट पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला (कल्पित)

मत्स्य मनुष्य

फार प्राचीन काळां हिंदुस्थानाच्या पश्चिमेकडे समुद्रकाठापासून सुमारे फ्वास पाऊणशें मैलांवर रुक्मीन मैदाननीक एक बेट होते. ते बेट खडकाळ असल्या- कारणाने त्यावरची दरीचशी जमीन शेतीला किंवा इतर दृष्टीने देखील उपयोगी नव्हती. म्हणून बेटावरचे रहिवासी मासे मारीचा धंदा करीत. उत्तम नावाची म्हणून देखील ते प्रसिद्ध होते. कित्येक बुडी मारून समुद्रकाठाच्या रंगारंगाच्या शिपा व मोती काढून आणून व ते व्यापाऱ्यांना विकून आपला उदर निर्वाह करीत.

एक म्हाताऱ्या रहिवाश्याला पुष्कळ मुले व नाक त्याला “बाबळट व मूखें” म्हणून हातों. कांही मुले मासे धरण्याचे काय करीत व कांही मोती काढण्याचा धंदा करीत एका दोघाला मोठ्या व्यापाऱ्यांच्या

पदरी याच कामासाठी नोकरी पण मिळाली होती. सर्वात धाकटा मुलगा छद्मानपणा- पासूनच निचिज स्वभावाचा निघाला. त्याला मासे तडफडून मरत ते पाहून नसे. बाप व माठे माऊ टोपले भरून मासे करून पाटीत ठेवीत. तेव्हा तडफडत असलेला मासा विसला की तो त्याला उचलून समुद्रात टाकून देई. किनाऱ्याला होडी लागेपर्यंत पाटी अर्धाच राहून जाई. त्याच्या या स्वभावामुळे अर्धातच तो मासे धरण्याचे काम शिकला नाही. परंतु त्याचे माशांवर व समुद्रावर फार प्रेम होते. बाप व नाक त्याला “बाबळट व मूखें” म्हणून रागावत तेव्हा तो समुद्रकाठी वासन नास वसून राही. समुद्राच्या उल्लासा जाऊन तेथील गमतीच्या वस्तु पाहून त्या उचलून

आणण्यांत मात्र त्याला मजा वाटे. म्हणून त्याने समुद्राच्या तळाशी ज्या काही विचित्र विचित्र पसंग पाहिल्या त्यांचे वर्णन करून आपल्या भावांना सांगे. समुद्राच्या तळाच्या किंमेक नावा, होळकी व जहाजे त्याला वाटळली. त्यात समुद्रातले वनस्पती वाढलेले दिसत एकदा पादव्या शुभ्र पक्षा जलीच्या हिऱ्याला तंबळ्या व पांढऱ्या फाया लासलेल्या पाहून व नज्जासारखे सुंदर मासे पाहून तर त्याला फारच आश्चर्य वाटले.

त्याने आपल्या भावांना त्या विचित्र पक्षांच्या रंगपक्षांचे व नक्षत्र मस्त्यांचे वर्णन करून सांगितले. तेव्हा त्याच्या भावांना वाटले की याचे खेकें तर फिरले नाही. त्याला वेढ लागू नये म्हणून त्याच्या आईने त्याच्या गळ्यांत मंत्रवलेला नाईत व हातंते गंडा बांधला, परंतु त्याच्या स्वभावाने काही एक फरक पडला नाही. उरुट त्याची कीर्ति वेढावर सर्वत्र पसरली व शेवटी त्या मत्स्य मनुष्याची स्थायी राजाच्या कानावर जाऊन पोचली. म्हणून राजाने त्याला राजवाड्यांत येण्याला बोलाविले.

तो राजवाड्यांत गेला तेव्हा राजाच्या बरोबर चाकटी राजकन्या पण बसली होती.

चांदोवा
२५

राजाने त्याला विचारले "तू समुद्राच्या तळाशी जाऊन बसून वेळ तेथे राहतोस म्हणे. आणि दुसरा कोणी तुझ्या इतका तरबेज या कामात नाही असे देखील ऐकले आहे."

"मला इतरांच्या विषयी काही माहीत नाही, महाराज."

"मी तुझी परीक्षा घेणार आहे."

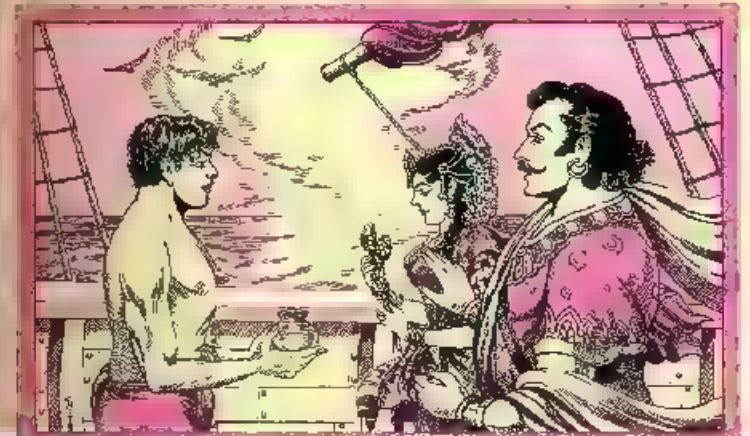
आपले म्हणत राजा आपल्या बिहार नोंकित सुलीला वेळून त्या मत्स्य मनुष्याबरोबर निघाला समुद्रांत खोल पाण्यांत बिहार नोंकित पोचल्यावर राजाने एक सोन्याचे म्हणाला.

माझे समुद्रांत टाकले व ते वेळून यायला मत्स्य मनुष्याला सांगितले.

स्थाने समुद्रात बुडी मारली. तो सोन्याच्या भांड्याबरोबर पला वनस्पतीची एक फांदी देखील तोडून घेऊन आला सोन्याचे भडिं राजाळा व पक्षा वनस्पतीची फांदी राजकन्येला तो देऊ लागला

"ते तू आपल्याजवळच स्वतःसाठी ठेवून घे याइन मोठी परीक्षा घेणार आहे मी!" राजा म्हणाला.

"आज्ञा करावी, महाराज!" तो

“तू बेटाच्या काठा-काठाने समुद्राच्या तळाशीं महत्वाचे असे काय आहे हे सांग!” राजा म्हणाला.

“आपल्याला विनाकारण फार वेळ खांबेचें छागेल.” सत्य मनुष्य म्हणत असतां मध्येच राजा म्हणाला “हरकत नाही. किती दिवस लागले तरी हरकत नाही. तू पाहिजे तर मधून मधून निशांती दे. पण बेटाच्या काठाकाठाने समुद्रांत काय काय आहे हे कळले पाहिजे.”

“वरें तर येथेच खांबेचें महाराज!” असे सांगून व राजकन्येकडे एकदां पाहून

त्या सत्य मनुष्याने समुद्रांत बुडी मारली. त्याला फक्त बायला तीव्र महिने लागले. त्याने बाहेर येऊन महाराजांना नमस्कार करून निवेदन केले “महाराज! समुद्राच्या तळाला तीन मोठे पर्वत आहेत. त्या पर्वतांदरचे तगड डोंगरावर वाढळणाऱ्या दगडाहून खगळी वेगळ्या तऱ्हेचे व रंगाचे आहेत. त्यांतला एक वितळून जाऊ लागला आहे.”

“वितळून जाऊ लागला आहे? कां?” राजाने विचारले.

“त्याच्या बुडाला अग्नि आहे व त्यामुळे तगड वितळून डोंगर खडपाव होत आहे. जवळपास एक देखील वनस्पति नाही की मासा फिरकत नाही.” सत्य मनुष्य म्हणाला.

“पाण्यात निस्तव?” राजाने विचारले. “होय महाराज! तो सामान्य अग्नि नसून बडवाग्नि आहे. पाण्याने तो विक्षत नाही” तो म्हणाला.

“बडवाग्नीचे वर्णन मी ऐकले आहे. पण प्रत्यक्ष डेखण्याने कधी तो पाहिला नाही. तू थोडा बडवाग्नि घेऊन ये.” राजा म्हणाला.

बांदोजा

“पण अग्नि आणि पाणी कसा महाराज?”

त्या सत्य सत्य मनुष्याने विचारले. “हो आतां मी काय सांगू? तू तुलाच वाहीत असले पाहिजे.” राजा म्हणाला.

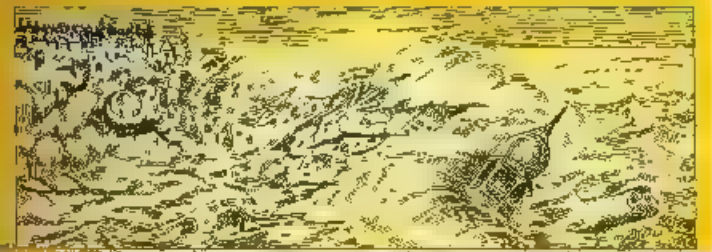
त्याने पुन्हा बुडी मारली. बडवाग्नीजवळ जाण्याचा त्याने पुष्कळ प्रयत्न केला. हात पाय भाजले. तो तसाच बिडार तोंकेजवळ येऊन म्हणाला “महाराज! अग्नि आणि पाणी काही मला शक्य झाले नाही. पण अग्नि असल्याचे प्रमाण माझ शरीर खेळव आलों आहे.” असे सांगून त्याने मात्रलेले हात पाय राजाकडे दाखविले.

“आतां तुझ्या बोलण्यावर माझा विश्वास बसला. ‘सत्य मनुष्य’ म्हणून तुला तुझे जातभाई हाक मारतात ते उगीच नाही हे मला आता कळले.

“महाराज! या खेपेस मी बडवाग्नि जवळून पाहिला.” अशीने डोंगराच्या बऱ्याचशा माराचें भक्षण केले आहे. आपल्या बेटावर खक्कतच मोठे संकट येणार आहे असे मला वाटू लागले आहे.” तो म्हणाला.

राजाला त्याचे म्हणणे खरें वाटले व राजाने त्याच दिवशीं बेट सोडून दुसऱ्या बेटावर जाण्यास बेटावरील रहिवाशांना सांगितले व स्वतः देखील त्यांच्याबरोबर दुसऱ्या बेटावर निघून गेला. आणि दैव योग असा की इतके राजाने प्रजेसह बेट सोडले आणि एक मोठा भूकंप होऊन ते बेट समुद्रांत बुडून गेले.

राजाने सत्य मनुष्यावर राजकन्येचे प्रेम आहे हे ओळखून त्याच्याशी तिचा विवाह करून विला व त्याकाळ आपला वारस पण नेमले.

त्याच्या बरी गेल्य व हाक मारून 'आत कोण आहे' म्हणून त्याने विचारले.

"मी आहे!" त्यांना तरवाण्यांत उभे पाहून शेतकऱ्याची मुलगी म्हणाली. ती पुढे म्हणाली—"जे दिसत नाही ते ठीक आहे. सर्वत्र मंत्रांश आहे. काळोख कोठे देखील नाही."

परंतु राजाला ते काही कळले नाही. त्याने मंत्राच्या तोंडाकडे पाहिले. त्याला सर्व कळले असल्यासारखे दिसत होते.

"सुले बाबा कोठे आहेत?" मंत्राने विचारले.

"वर बघून त्याचे डोळे बंद करायला गेले आहेत." ती मुलगी म्हणाली.

"तुझी आई कोठे आहे?" मंत्राने विचारले. "विहिरीच्या खांब्याच्या पाण्यांतून पैसे येऊन गेली आहे." मुलगी म्हणाली.

"अन् तू काय करत आहेस?" मंत्राने विचारले.

"सोन्यांतून चांदी काढून विस्तवात टाकली आहे" मुलगी म्हणाली.

"आम्ही येऊ हे तुझ्या बाबांना माहीत नव्हते का? कारु आम्ही वाट पाहिली!" मंत्री म्हणाला.

"माहीत होते. दहा जोड्यात एक नोटी कमी असल्याने तोंड उघडायला लाज बाटली त्याने तुम्हांला दहा वेळ डोळे झाकून उघडल्यावर भेटण्याचे ठरविले आहे." मुलगी म्हणाली.

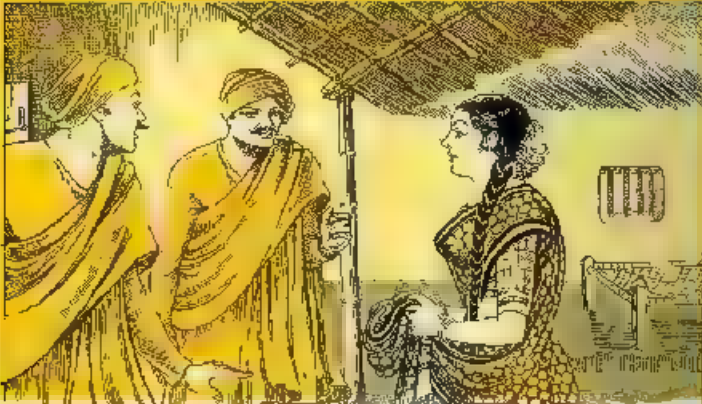
"आम्ही कोण ते माहीत आहे का तुला?" मंत्राने विचारला ती म्हणाली—"तीन शूक!" आणि तिने दोघांना नमस्कार केला.

"बरे तर जा, कर आपले काम!" असे सांगून मंत्राने राजाला परत चळण्यास खूप केली.

राजाने चकित होऊन मंत्राळा विचारले— "तीं उघरे तुम्हांला कळली का? मला काही देखील अर्थवोध झालेला नाही."

"मुलगी गरिबाच्या बरी जन्माला आली असली तरी आहे हुशार!" मंत्री म्हणाला. "एव ती म्हणाली त्याचा अर्थ काय?" राजाने पुन्हा विचारले.

"तिच्या बोलण्याचा अर्थ असा की आईची प्रकृति बांगली सुधारली आहे. सर्व सुखी आहेत. कष्टाचे दिवस संपले दिसत नाही ते म्हणजे माझ अर्थात प्रकृति प्रकाशाचा अर्थ सुख व काळोख म्हणजे

दुख पाह! सूर्याचे डोळे बंद करायला तिचा बाप गेला आहे, याचा अर्थ छपराला भोंकें आहेत तीं वर चढून बंद करायला गेला आहे. छपराच्या भोंक्यांतून सूर्य पाहातो ना? तें काम शेतकरी त्या वेळीं करीत होता. तिची आई विहिरी शेजारच्या ताडावरची ताडी काढून विकायला बसली आहे. खांब म्हणजे ताड. त्यावरचें पाणी म्हणजे ताडी रयातून पैसे वेंचणें म्हणजे ती विकणें. नंतर ती मुलगी स्वतः काय करीत होती हें विचारतां म्हणाऱ्या "सोन्यांतून चांदी काढून" म्हणजे बान्धव कुठून त्यातले तांदूळ काढून ते चुलीवर ठेवले आहेत. नंतर काल बाप कां नाहीं आला तेव्हां म्हणाली कील रुपयांत दोन कापी पडले म्हणून त्यांना राज वाटली. दोन रुपये मिळवून नंतर मेढावें. दहा दिवसांनीं तो बेळम मेढणार आहे. तिनें दहा वेळां दोळे मिटून उबळ्याची

गोष्ट सांगून म्हणजे दहा रात्री गेल्यावर पैसे परत कळें हें सुचविले."

कांहीं वेळ विचार करून राजानें विचारलें "हें सर्व ठीक पण 'तीन शक' म्हणून आम्हांला ओळखलें त्याचा काय अर्थ?"

"अगदीं बरोबर नाहीं कस तिनें ओळखलें आपल्याला? आपण दोघे शकक आहों तर मक्षक देखील आहों आणि शिक्षक देखील आहों! तीन शकचा अर्थ असा आहे," मंत्री म्हणाला.

त्या मुलीचें तें चातुर्य पाहून राजा इतका खूष झाला कीं त्यानें त्या शेतकऱ्याला आदरपूर्वक दरबारीं बोलावून त्याला वीस रुपये परत काम्याची गरज चाहीं असें सांगितलें व इतक्या हुशार मुलीचा बाप म्हणून त्यानें त्याचें अभिनंदन केलें व मुलीला बसें व दागिने पाठविले.

चप्पल चोर

एका गांवांत सखाराम नांवाचा एक चढविशी पायांत धाऊन, कोणी पाहिले तर शेतकरी राहात असे. त्याच्याजवळ थोडीशी जमीन होती. तीत तो भाजीपाला लावून आठ दिवसांनीं एकदां बाजारंत जाऊन विकत असे. अर्थानच येताना तो गरजेचें सामान विकत वेळून येत असे जेव्हां जेव्हां तो बाजारांत जाई तेव्हां मिशमितीपणें देखदर्शन करून येई

सखारामाचो वहाण फार जुनी झाली होती. तो बाजारांतून नवीन वहाण आणणार होता. म्हणून तो जनवाणीच गेला. जेव्हां सखाराम दर्शन घेऊन बाहेर पडला व वहाणा पाहूं लागला पण काय नव्या वहाणा विकत घेतल्या व देवळांत मेला. विकत घेतलेल्या वहाणा नाहींशा झालेल्या!

वहाणा बाहेर काढून तो आत गेला. त्याला फार वाईट वाटलें. कष्टानें मिळाल्याच वेळीं शेत वनवारीलाल दर्शन घेऊन दिगेल्या कमाईच्या वहाणा देवाच्या बाहेर पडला समोर नवी वहाण पाहताच देवळांत हसलेल्या पाहून त्याच्या मनाला

सखारामने बहाणा निवडून घेतल्या त्याची खात्री पटली की हा बहाणा आपल्याच आहेत तो त्या दुकानदाराक विचारला एवढ्याने दुकानदाराने त्याला म्हणाला "असा सधेतोम काय" तुला काय पाहिजे? इथे तुवी चिंच सज्या भिंथी चाल्या आहेत, किती देऊ?"

गमना होय! सध्या काही नको. मी माझ्या बहाणा घेण्यासाठी काळ आहे." सखाराम म्हणाला

पथने सखारामाकडे पाहून तो बघावळ बघायला येत असताना आपल्याला भेटले होते हातून तो कायमच सुटला. पण त्या स्नेहवळ माणसासमोर आपण चोर ठरणार आणि झुडक बघायलाही हे त्याला सद्दन होईल. म्हणून एकदम त्याच्याकडे आगवळ बघवळ ओरडायला "काय" काय म्हणालास? काय चला हो."

हा चोर चौघांत जातां आपला अक्षराने बघणार म्हणून तो त्याला नेहून अक्षर तो कवक हाकळत दुप्याचा प्रयत्न करत रागळ पण त्याच्या घाबकल्याने सखाराम मुळीच घाबरात नाही तो शांतपणे म्हणाला "मी दवळात आत आताना बहाणा बाहेर

काढून ठेवल्या होत्या. आपण बाहेर घेताना चुकून त्या बाळत आलांत. त्या माझ्या आहेत म्हणून मी त्या घेऊन आलो." असे म्हणत बहाणा घालत तो वाळ लागला.

सरे पडिले तर बघवळीलाक येथेच आंगणाला पाहिले होते. पण आपली ऐर दाखविण्यासाठी तो म्हणाला "मी रे तुझी बहाण कशाक घालीन? चोरी करावळी मी काय चोर आहे की तुझ्यासारखा भिकारी आहे? मी चोरली होय तुझी बहाण?"

"मी तुझाला चोर कशासाठी म्हणेल" अशी, हा बहाणा माझ्या आहेत. त्या मी घेऊन आलोय. होणे काय कधी माणसाच्या हातून चूक. त्यासाठी एकदा कागला कशाक करता. लगाच चार चौघांत मान काळी होईल" सखारामाचे हे म्हणणे तो त्याला मुळीच आवडले नाही.

एवढे हाईपर्यंत चार चौघे भोंवताली गोळा झाले होते. आता तर बघवळीलाक हार मानावळी मुळीच तयार नव्हता. त्याला वाटले की हा स्नेहवळ माणूस हा बहाणा खरोखरच त्याच्याच आहेत हे कसे काय दाखवू शकेल? सर्व माझ्यावरच विश्वास करतील हा पटीत तो म्हणाला—"आलाय

मोठा बहाणा नेणारा. चळ ही चळता कुठला." असे म्हणून तो सखारामाला धके देऊन बाहेर ढकळू लागला

आरडा ओरडा ऐकून तेथे आपली बरीच गर्दी जमली. "माझ्या आहेत हा नव्या बहाणा. आजच ती विश्व घेतल्या आणि घायांत पावून देवळांत गेली." सखाराम आगळू लागला

"कोठून निकत घेतल्यास रे?" एकांनी विचारले. "दोपळीतल्या आहेत. एक चाभार रस्त्यावरून विकत घालला होता त्याच्याकडून." सखाराम म्हणाला.

कारण कशा बहाणा त्याने निवडले केला की बहाणा झोपून कधी जायचे.

देवळाच्या बाहेर म्हणून तो सडकेवर आला. इकडे रिकडे पाहिले तो एक गुदस्थ तसल्याच बहाणा पाहून खाल असलेल्या तपला दिसला. स्नायगीने तो त्याच्या पाठीमाठ गेला. आपल्या बहाणाची ओळख त्याला पटली. तो मनुष्य त्याला देवळांत घेऊनपासारखाच दिसला. म्हणून तो वसाच मार्गोमाय दुकानाकडे गेल

बघवळीलाकने बहाण बाहेर काढून ठेवली आणि आपल्या दुकानांत शिरला. "मी दवळात आत आताना बहाणा बाहेर

“ह्या बहाणा तुझ्याच म्हणून तू कसे रे पटवून देणार पुरावा काय? आणि हे एवढे मोठे सेट सख्ख त्यांच्या म्हणून सांग ताहेत ते काय खोटे असेल?” दुसरा एकजण म्हणाला.

“हो! आम्ही गरीब झालो म्हणून आम्ही खोटे काम? निदळाच्या पायाच खातोय उगाच नाही.” सखाराम करड्या घरात म्हणाला. “छापेक्षा कचेरीत जा कसे, त्याशिवाय वहीत काम होणार. मग जे होईल ते होईल.” सखारामाचा एक आवाज आला, सर्वांनी ‘तेच’ म्हटले.

सर्वांच्या सांगण्यावरून सखाराम सरो-
स्वरच न्यायाधिकाकडे गेला आणि त्याने
कित्याद केला पाँ अभूक दुकाबदाराने माझ्या
नव्या बहाणा घोरण्या आहेत न्याया
विज्ञाने बनवारीकालला त्या बहाणासह
येण्यास सांगितले न्यायाधिकांनी बहाणा
पाहिल्या दोघांच्याहि धावात बरोबर बसत
होत्या. “बहाणा विकत घेताना साक्ष कोण
डेवणार?” अशी सफाई देत बनवारीकाल
मोठ्याने ऐटीत म्हणाला “असल्या बाबतीत
माझी पुरावा म्हणजे झालेच.”

न्यायाधिश म्हणाला—“ठीक आहे.
तुम्ही होवे आपापल्या जुन्या बहाणा घेऊन
जा. पाहतो कोणाच्या आहेत त्या.”

“जुन्या बहाणा कोण साळगून ठेवणार,
त्या केव्हाच झाल्या सारख्या कंगडाकरा
देऊन टाकल्या.” बनवारीकाल म्हणाला

“मी जाणतो. माझ्या जुन्या बहाणा.
गरीब असले तरी खोटा नाही. न्याय
मिळाला पाहिजे.” सखाराम म्हणाला.

“चालेल, तुझ्या जुन्या बहाणा जुन्या
पुरे होतील.” न्यायाधिश म्हणाला

बनवारीकालच्या बहाणा चांगल्या होत्या.
त्याच त्याने न्यायाधिश ला दाखवल्या

असल्या तर तो म्हणाला असता की ह्या
अजून चांगल्या आहेत मग नड्या कशाळा
घेतल्यास? म्हणून तो आपल्या बहाणा
दाखवण्यास तयार नव्हता

बनवारी आणि सखाराम दोघांना पाठ-
वून दिल्यावर न्यायाधिशाने कोतवालाला
सांगितले की बनवारीकालवर जरा नजर
देव. आज रात्री तो अपूक गावात जाऊन
चोरी करण्याची शक्यता आहे

बनवारीकाल विचार करून लागला की
अगोच मी ह्या बहाणेच्या आणि खनि-
मानाच्या मोठ्याला बली पडलो. सखारामाची
बहाण तेव्हाच देऊन टाकली जसती तर
एवढ्यापर्यंत प्रकरण गेलेंच नसतं. न्याया-
विज्ञाने जर सखारामाच्या बाजूने न्याय दिला
तर मी खोर ठरेन. मग मला गावात खंड
दाखवता येणार नाही माझ्याकडे सर्वेच्छेक
तुच्छतेने थोटे दाखवतील. किती लाजिरवाणी
गोष्ट छे। झालून सुटण्याचा एकच मार्ग
दिसतोय. तो म्हणजे सखारामाची जुनी
बहाण नाहीशी करणे. म्हणजे पुराव्याच्या
व्यमाची न्याय माझ्यासारखा होईल. ‘हो
ठरलं, आज रात्री जाऊन सखारामाची बहाण
चोरायची! बनवारीकालने निश्चय केला. कायकोने सांगितले.

सखारामाच्या खंडोपांड बनवारीकाल
त्याच्या घरापर्यंत गेला. तोपर्यंत चांगला
वेपार पडला होता सखाराम घरात गेला
आणि आपल्या बायकोला झालेली सर्व
हकीगत सांगून म्हणाला—“माझ्या जुन्या
बहाणा कुठे आहेत ख्या मला त्या
न्यायाधिकांनी दाखवण्यासाठी न्यायाच्या
आहेत. मला काही नव्या बहाणा
मिळणार नाहीत. झाचा निकाल लागे
पर्यंत”

“परसांत कड्यावरच आहेत.” त्याच्या
बायकोने सांगितले.

बनवारीलाकडे जायें संभाषण बाहेरून ऐकलें, आणि हळूंत भागील बाजूस जाऊन त्यानें सखारामाची जुनी वहाण घेतली आणि सरळ घरी परतला. वाटेंत एके ठिकाणीं शुडपांत त्यानें त्या फेंकून दिस्या.

न्यायाधिकाच्या हुकुमावरून कोतवाकडेन त्याच्यामागे माणमें सोडलीच होती. त्यांची त्याला पकडलें. त्याच्या हाताच्या बोटातील चारी अंगठ्या काढून घेतल्या.

तुसव्या दिवशीं दोघे रिवाच्या हातानेंच न्यायाधिकासमोर हजर झाले. न्यायाधिकांने विचारल्यावर सखाराम म्हणाला—“काळ संध्याकाळपर्यंत त्या परमांत होत्या. पण सकाळीं कांहीं कोठें सांपडल्या नाहींत.”

नंतर न्यायाधिकांने आपल्या नोकराका इशारा केला. त्यानें जुन्या वहाणांचा एक जोड समोर आणून ठेविला. त्याबरोबर

सखाराम आत्म्यानें म्हणाला—“ह्याच की भाइया वहाणा इथे कशा आल्या ?”

न्यायाधिकांने सांगितलें की ह्या वहाणा थोरून नेऊन झाडांत फेकण्याला वाटेंत चोरांनीं लुबाडल्याचेंहि कळतें. “तुमची कांहीं वस्तु चोरीस तर नाही गेली का ?”

न्यायाधिकांने बनवारीलाकडे विचारलें. त्यानें तक्रारात्मक “नाहीं बोवा” म्हटलें.

त्याबरोबर न्यायाधिकांने चोरांनीं लुटून भायलेच्या अंगठ्या त्याला दाखविल्या व म्हणाला—“ह्या अंगठ्या तुमच्याच आहेत ह्याच मिळाल्या त्या वहाणा चोरणाराकडे.”

बनवारीलाल पुराव्यासकट पकडला गेल्या मुळें त्या चोरी बद्दल बंड भरावा लागलाच.

पण त्याचें नांव कायमचें चणक चोर पडले.

सखाराम आपल्या वहाणा घेऊन आनंदानें घरी गेला.

महाण ठेवलेलें टेंगळ

जगन देशांत डोंगराळ प्रदेशांतील एका रानांत एक खेडेगांव होतें. त्याकडे तोंडून विकणें हा त्या गांवकऱ्यांचा मुख्य पंदा होता. दोघां गांवकऱ्यांच्या कानशिलावर एकेक टेंगळ होतें. एकाच्या डाव्या कानशिलावर होतें तर दुसऱ्याच्या दाव्या कानशिलावर. म्हणून खेच त्यांना अनुक्रमें ‘डावी कानशील’ व ‘उजवी कानशील’ या नांवांने हांक मारीत.

‘उजवी कानशील’ स्वभावानें सुशील हांडा इतरांशी त्याची वागणूक प्रेमळ होती. कोणाशीं वैरवाकडे होऊं नये याची तो काळजी बाळगी. त्याच्या उजव्या कानशिलावरचे टेंगळ घालजायला औषध नाहीं म्हणून त्याला वाईट वाटे. तरी मनाचें समाधान करून घेऊन त्यानें खम करून घेतलें.

परंतु ‘डावी कानशील’ चा स्वभाव अगदीं निरळा होता. ‘उजवी कानशील’ सोडून प्रत्येक गांवकऱ्याशीं त्याचें नांकवें होतें कारण लोक त्याला ‘डावी कानशील’ म्हणून विडवीत हें त्याला आवडत नसे. त्याला वाटे यांना देखील टेंगळ असतें. तर बरें झालें असतें. बांकडे अचून देखील तो निर्दोषणातें इतरांकडून उधार कर्ज वगैरे मागायला मागें पुढें पहात नसे. स्वभावानें एकल कोंडा असल्यामुळें त्याला उजवी कानशीलकडे लोक येतात जातात हें पाहून त्याच्या मनांत ‘उजवी कानशील’ विषयी अवी पडली होती. परंतु इतरांच्या मनांने ‘उजवी कानशील’ चा तो कामीं द्वेष करी. त्याला एखाद्या वस्तूची गरज असली तर तो प्रथम ‘उजवी कानशील’ कडे प्रथम जाई.

केरुणी किंवा वाळणी किंवा अशीच एखादी वस्तु मागून घेऊन येताना तो उजवी कानशीलला म्हणे "तू केरुणी दिलीस खरी, पण केरतर मलाच काढता लागणार. तुझ्या सारखी काय काम करायला घरीत बायको नाही माझ्याकडे "

एकदा 'उजवी कानशील' आपली कुऱ्हाड घेऊन रातात लाकडे नाडायला गेला लाकडे ताडून व फोडून झाड्यावर त्याने त्याची एक मोठी केली व हांगर उतरू लागला. परंतु थाड्या वेळाने पाऊस पडू लागला व इकडेकडे भुसळधान धुई होऊ

लागली. त्याबरोबर जोराचा वारा देखील सुरू झाला विनाचा कडकडाट ऐकून 'उजवी कानशील' बायकून गेल्या. घरी पोचल्यावर किती का पाऊस पडेना, हरकत नाही असा मनाशी विचार करीत तो चालत होता पण पाऊस धांवायने नांव घेईन. त्या पावसात घरी पोचणे अशक्य आहे, असे मनाशी ठरवून तो निवाऱ्याची वागा कोठे दिसते का पाहू. सुदैवाने त्याला एक देव हांगाच मोठे झाड दिसले त्याच्या बुधान मोठी पोकळी होती. त्याने मागचा पुढचा काही एक विचार केला नाही व त्या पोकळीत शिरला शेक्यावरची मोळीवाली ठेवून तो पका वाजुला बसला थोड्या वेळाने हाप आली म्हणून तो थोडा जाडवा झाला.

संध्याकाळच्या सुमारास पाऊस व वारा ओसरला. तेव्हा मोळी लांबयावर घेऊन तो घरी निघाला. काळोख पडण्यापूर्वी रातानून बाहेर निघून जाण्याचा विचार होता म्हणून जवळ जवळ घावतच तो चालला होता. परंतु काळोख पडल्याच व त्याला सावकाश चालाय लागले वाट काठवर दिसते आहे हे पाहण्यासाठी त्याने दूर वर दृष्टि फेकली तेव्हा त्याला दूर काळोखात एक मशाल दिसली. कोण

असावा बरे तो मशाल घेऊन येणारा, असा तो विचार करीत क्षणभर उभा राहिला त्याला जणखी एक मशाल दिसली व त्यानंतर परीमाणून एक अनेक मशाली दिसल्या.

त्याला वाटली की आपल्याच गांवचे लोक कदाचित आपल्या शोधार्थ येत असतील. असा विचार करून तो मोळ्याने ओरडून म्हणाला "धावा मी इकडे आहे" परंतु मशाली धांवल्या नाहीत व उत्तरां दालल कोणी बोलसं देखील नाही. पुन्हा ओरडून त्याने आपापला समितले, पण त्याचे देखील उत्तर मिळाले नाही.

उजवी कानशील 'ला हे पाहून आश्चर्य वाटले की त्या मशाली तो उभा होता त्याच वाजुला घेऊं लागल्या. मशाली घरणारा कोणी दिसत नव्हता खात्रीने ती भुने

अमणार असा विचार करून तो ज्या वाटेने ओला होता त्या वाटेत मार्ग परत फिरला. मोळी लांबयावर ठेवून घावत चढी शक्य नाही अस विचार करून त्याने मोळी पका वाजुला टाकून दिली आणि पळत जाऊन त्या देवदार वृक्षाच्या पोकळीत बसला मशाली त्याच झाडाजवळ बाहेर येऊन उभ्या राहिल्या. पोकळीतून मशाली

परगारांची आकृति त्याला पुसट दिसू लागली. एकाला वेडफासारखे पाय होते तर एकाला पक्ष्याचें तोंड होतें. एकाला अस्वकासारखेंच डोकें होतें. मनुष्य, पशु व पक्षी यांच्या एक वर्णसंकर विलक्षण जातींजे ते प्राणी असावेत असे त्याला वाटलें.

“आग पेटवा!” एक आवाज ऐकू आला.

“शरें झालें, कोणी तरी लाकडाची मोळी येथें टाकलेली दिसते आहे.” आणखी एक आवाज ऐकू आला.

आग पेटली व मोठा जाळ झाला त्या विचित्र आकृती त्या जाळा समोवती मशाळी

घेऊन नावू लावण्या त्यांना साचलाना पाहून ‘उजवी कानशील’च्या मनातली मीति थोडी कमी झाली व घोर करून ती त्या मोकळीतून बाहेर आला त्याला पाहून त्या आकृति जोरजोराने ‘मनुष्य’ ‘मनुष्य’ असे ओरडू लागल्या.

“कोण तू? काय काम करतोस?” एक आकृतीने त्याला विचारलें.

“मी लाकूडनोळ्या आहे मीच लाकूडं तोडून ती मोळी केली होती व ती पेटवून तुम्ही शेकोटी तयार केलीत. माझें नांव ‘उजवी कानशील.’ माझ्या उजव्या कान शिळावर टेंगूळ दिसतें वज तुम्हांला?”

उजवी कानशीलने विचारलें

“हे टेंगूळ किती सुंदर आहे!” एका आकृतीने विचारलें.

“कोण तुम्ही?” उजवी कानशीलने विचारलें. त्याचें टेंगूळ त्यांना आचडलें हे पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें.

“आम्ही शत, पिशाच वगैरे जातीचे नाही. आम्ही या मर्त्य लोकांतले पण नाही” एक आकृतीने उत्तर दिलें.

“तुमचें नृत्य फार आवडलें मला, इतकें सुंदर नृत्य मी पूर्वी कधी पाहिलें नाही.

बादोवा

परंतु आम्हें लाकूडतोळाचें नृत्य अगदी निराळें असतें” उजवी कानशील म्हणाला

“लाकूडनोळ्याचें नृत्य? तें आम्हांला पाहालेंच पाहिजे.” एक आकृति म्हणाली.

‘उजवी कानशील’ एका हातांत कुन्हाड व एका हातांत करवत घेऊन झाडाचा गुंभ व फात्या तोडण्याचा अभिनय तालावर करू लागला. फारच सुंदर होतें त्याचें नृत्य. त्या आकृतींनी टाळ्या वाजवून ‘उजवी कानशील’ ची वाहवा केली व “आम्हांला शिकविताम का हे नृत्य?” असे त्याला विचारलें.

“आतां माहीं, उजवाडण्याची वेळ झाली आम्हांला वरी परतलें पाहिजे” मनुष्याचें तोंड असलेली आकृति म्हणाली.

“मग उद्यां! याच जागी येथील ना?”

त्या आकृतींची ‘उजवी कानशील’ ला विचारलें.

“येईन व तुम्हांला आम्हें नृत्य शिकवीन.” उजवी कानशील म्हणाला.

“पण तुम्हा विश्वास कसा करावचा?” एका आकृतीने विचारलें.

“त्यांनी कुन्हाड व करवत ठेवून घेऊं या!” आणखी एका आकृतीने घुचविलें.

“त्याला दुसरी कुऱ्याड किंवा कारवठ मिळणार नाही वाटते! त्याचे टेंगूल काढून ठेवून घेऊं या, ती उपां आला की त्याला परत करे.” असे सांगून त्या आकृतीने उजवी ‘कानशील’च्या टेंगुलाला हात लावला मोन ते सुटून निगळे झाले व सर्व आकृति अदृश्य झाल्या

‘उजवी कानशीलने आपल्या दोन्ही बाजूच्या कानशीलांवर हात फिरवून पाहिला दोन्ही बाजूला कानशीलाच्या बागीं सगळी गुळगुळीत स्वचा हाताला लागली त्याला बरे वाटले. त्याला ते सर्व स्पर्श वाटेना

जणुं काही कोणी मोगाने त्याचे टेंगूल काढून घेतले असे त्याला वाटले तो बरी परतला. त्याचे टेंगूल गेलेले पाहून त्याच्या बायकोला आनंद झाला त्याचवेळी ‘डावी कानशील’ त्याच्याकडे आला व उजवी कानशीलने टेंगूल गेलेले पाहून त्याला हेवा वाटला ‘उजवी कानशील’च्या तोंडून सर्व वृत्त ऐकून तो म्हणाला ‘समग आज रात्री तुझ्या ऐवजीं मी जातो रावात.’ ‘उजवी कानशीलने नकार दिला नाही.

त्या रात्री डावी कानशील झाडाच्या पोकळीत जाऊन बसला. काळोस पडल्यावर त्याने स्वतःच मोठा वाळू केस व पोकळीत जाऊन वाट पहात बसला अर्धा रात्र उलटून गेल्यावर त्या आकृति आल्या. एक जण म्हणाला ‘आपल्यासाठी त्या लाकूड तोक्याने स्वतःच आण घेऊन शेकोटी तयार करून ठेवलेली दिसते आहे. परंतु आरंभला मनुष्य उजवी कानशील विसत नाही.

त्या आकृती नाचू लागला ‘डावी कानशीलला शमस वाटली, परंतु बाहेर येण्याची छाती होईना. तरी भीर करून मनुष्य संपल्यावर ती पोकळीतून बाहेर आला तेव्हा त्या आकृतींना ती दिसला.

बांदोबा

“कोण न! उजवी कानशील का मग आला त्याने येण्याचे वचन दिले होते. ‘मनुष्याचे हात असलेल्या आकृतीने विसारले

उपां ठेवून असे सांगितले आहे त्याने ‘डावी कानशील नीत नीत ‘सातला ‘लाकूड त्याने मनुष्य विसरून ठेवून त्याने शमस द्या असे सांगितले.

“न मनुष्य मला देखील पाहीन आहे ती जगाविवरी तुम्हाला ‘डावी कानशील म्हणाला

“रा वाढानां मुझे मनुष्य! आकृती म्हणाल्या

‘डावी कानशीलने ‘जे लाकूड तोक्याने मनुष्य घेतले व म्हणाला ‘कुऱ्याड अशी प्रकृत एक पक्षी पुढे टावून गेले’ टाकण्याचा अभिप्राय करावयाचा.

‘ने सब पागहन शिकू. पाहण्याने आले मनुष्य हासव जा हाता ‘मनुष्याचे मुकले अवयवही माकडाने नष्टाशी

डावी कानशील मनुष्य कस लावला पण काशी माली वाजविही नाह’ कथ बाहुवा केटी गेठ ‘उजवी कानशील’ म रावे न नाही येन तुला त्याने सचन देखने ने माडले त्या न माहाप देवनेले टेंगूल त्याने त्याला तेऊन दे’ असे म्हणत त्याने ‘डावी कानशीलने उजव्या कानशीलला हावत आता उमलव वाजविहावर टेंगुल एक टेंगुल झाले

“हे हाता नको पला उपां उजवी कानशील येवले तेव्हा हा त्याला ‘डावी कानशील त्यावया कसल म्हणाला पण ‘मनुष्य, उपां उजवी नी वल झाली!’ असे म्हणत सध उलटून झाले.

विजय तुंडुभी

विमांडक नावाचा एक राजा होता. तो फार पराक्रमी व यूर होता. युद्धाचे नांव ऐकूनच त्याला स्फुरण पडत असे युद्ध करण्याची त्याला खुशी खुमी पण फार होती. लहान सहाज गोष्टी वरु तो शेजार पाजारच्या राजाशी भाडणें ठकवून काही व युद्ध करून त्याचा पराभव करी. दर महिन्यात एक स्वारी तरी केव्याशिवाय त्याच्या मनाचे समाधान होत नसे. आपली विजय तुंडुभी सारखी वाजत रहावी असे त्याला वाटे.

कधी युद्धाचा प्रसंग उद्भवला नाहीतर तो शिकारीस जाई व विजय तुंडुभी वाजवीत यवीत थरी भरत वेई. विजय तुंडुभी वाजवून विजयोत्सव सतत थरीत राहण्यांतच त्याला एक तन्हेचा आनंद वाटे.

त्याची विजय तुंडुभी पण लहान सहाज नव्हती. प्रचंड मोठी होती व वाजू लागली की राजधानीच काय आकाश देखील दुसदू लागे. विजय प्राप्तीची घोषणा राजधानीभर करण्यासाठी स्वान मोठमोठे डफ व ढोल वगैरे पण तयार करून ठेवले होते हे सर्व एकदम वाजू लागले की त्याचा आवाज इतका मोठा होई की पृथ्वी हादरू लागे व गरिबांच्या झांपळा हादरून पडत भिती दुसंगून जात. कानठक्या असून लोकांना वेड लागते की काय असे खाटू लागे मग शोप कशी लागणार ?

सर्वीत जास्त नुकसान होई ते कुमाराचे कारण विजयतुंडुभी वाजू लागली की मडक्यांचा ढीगाच कोसळून पडे व सर्व मडक्या फुटून जात. दर महिन्यांत होणारे

हे नुकसान त्यांना अतड राहू लागले. म्हणून कुमारांनी मज्याकडे आपले बांधावे नेले की दर महिन्यांत होणारा हा तुंडुभी वाद थांबवावा. मज्याने गोड शब्दांन आपली सहासुसुचि दाखवून व राजाशी वाविषवी बोलतो असे सांगून त्यांना विरोध दिला. त्याने त्या प्रमाणे राजाच्या कानावर ही गोष्ट पांचली केली

परंतु राजाला मज्याकडून ते सर्व कळले त्यावेळी त्याला फार राग आला व तो म्हणाला “या कुमारासाठी मी काय विजय तुंडुभी वाजवायची धंद करू म्हणता ? राहिला. मडक्यांत सौपाक करणाऱ्या

त्यांना वा घन्यांत यामुळे नुकसान होत आहे असे वाटत असेल तर त्यांनी दुसरा धंदा का करू नये ? नाही तर देश सोडून जा म्हणावे. मला त्यांची गरज नाही ”

मज्याने कुमाराच्या नायकाला बोलावून सांगितले की राजा आपला हट्ट सोडणार नाही तुम्ही जास्त तक्रार केलेत तर तो तुम्हांला उभा कापून काढील.”

कुमारानी देश सोडून जाण्याचे ठरवले व परदेशी जाऊन आपला धंदा करू लागले. परंतु त्यामुळे आपली एक प्रथ उभा विजय तुंडुभी वाजवायची धंद करू म्हणता ? राहिला. मडक्यांत सौपाक करणाऱ्या

गोर गरिवाना गडकीं मिळतनाशीं झाली, पाण्याला पातीच्या बागरी व माठ काठें मिळणारं! म्हणून गोरगरीब हुंदी राजासी भांडण करण्याऐवजीं देश सोडून गेले

कुमार निवून गेल्यामुळे वैद्यांना पण औषध सयार करण्यासाठी व साठवून ठेवण्या जागीं मानीचीं भांडीं मिळतनाशीं झाली. त्यांच्याकडे मातीचेच दिवे पण असते ने देखील मिळतनासे झाले. कुमार नसल्यामुळे वैद्यांचा घेडा पण पडला.

परंतु राजात्म्य हे कांहीं माहीत नव्हतें व त्याला त्याची फिकीर देखील नव्हती की कुमार देश सोडून निघून गेल्यामुळे राज्याचे किती नुकसान होत आहे. लहरी स्वमा-वाच्या राजात्म्य या सर्व गोष्टींची काम पर्वा असणार! त्याला पुन्हा एकदां युद्धाची खुमखुमी आली व त्यानें एका देशावर

त्वारी केली. युद्धात त्याला जय देखील मिळाला परंतु जखमी होऊन तो परत आला चिकित्सा करण्यासाठी वैद्यांकडे राववून गेले, पण त्यांच्याकडे आवश्यक औषधेच नव्हतीं. होती तो संपून गेली होती व सडक्याच्या अभावीं नवीन तयार करणे शक्य नव्हतें. म्हणून त्यांनीं महा राजांसमोर हात जोडून निवेदन केले कीं कुमारांच्या बरोबर आपणें नवीच देखील निघून गेलें आहे. चिकि सा वेळेवर होऊ शकली नाही म्हणून राजा नें अंभरण धरले. दिवस दिवस प्रकृति जास्तच बिघडत गेली. तेव्हां त्याचे ठोळे उघडले व त्यानें पुन्हा कुमारांना बोलावून सांगितले कीं विजयवर्तुमुनी या पुढे वाजणार नाहीं त्यानें पुन्हा सुख व शांति माहू लागली व पत्ता सुखी झाली.

सुंदरकुमार

साक्षां कंकेला आग खायून मारुती अशोक वनांत आला व हात जोडून सीतेला म्हणाला "या रामचंद्र लोकराब बाबर सैन्य घेऊन लंकेवर म्हाारी करतील."

सीतेचा निरोप घेऊन अरिष्ट पर्वतावर उडी मारून मारुती उभा राहिला, त्यानें आपले शरीर वाढविलें व समुद्र पार ओळांहुन गेला. त्या धड्यानें अरिष्ट पर्व ताचीं बरींच छकले उडालीं आणि त्याच्यावर राहाणारे प्राणी सैराबिरा पळू लागले

समुद्रावरून जात असता तो मध्येंच रोपांत अदृश्य होई मध्येंच थोडें उंच जाऊन किनाऱ्यावर होना घेई येते वेळीं त्याला

वाटेची कल्पना झाली होती. महेंद्र पर्वत दिसताच त्यानें हुकार गर्जना केली

जंगदादि वानर त्याची वाट पाहून बसले होतेच. हुंकार ऐकतांच त्यांना मारुतीची ओळख पटली व त्यांना आनंद झाला. मारुती आपले काम पूर्ण करूनच परत येणार होता. म्हणून त्याला येत असतांना पाहून सर्वांना आनंद वाटणें साहजिक होतें. त्या सर्वांत जाबवंत मोठा, तो सर्व वानरांना एकत्र करून म्हणाला "आपला मारुती काम पुरें करण्याशिवाय कर्वा परतणें शक्यच नाही."

सर्व वानरसेना आनंदाने उजवा मारु लागली. काहीं वानरें झाडावर चढून फळे

Full Screen

127

60 / 90

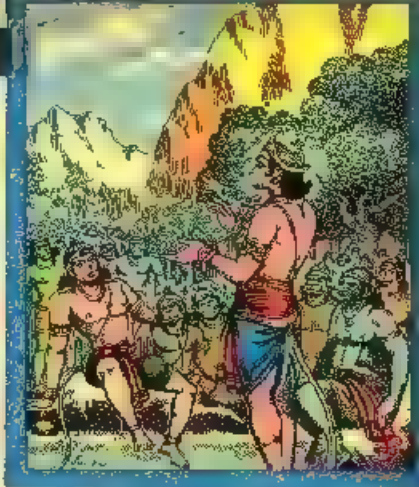
एवढे शब्द ऐकताच सर्व वानरें उंच उंच उड्या मारून आनंदानें सिंह गर्जना करू लागली.

अनंदाचें मारुतीला आर्क्षित देखून त्याची पाठे घोपटली. म्हणाला "बलमीमा तूं संभर योजन पसरलेला सधुद्र पार करून गेलास काय आपल्या पराक्रमाचा जणुं काय साक्षात्कारच तुला व ज म्हों सर्वांना झाला मन्य आहेस तूं."

जांबवंत म्हणाला "तू सीतेला घेऊन आलास म्हणालास, पण ती कोठें आहे? कशी आहे? काय करते आहे? रावण तिच्याशी कसा वागला? तें काहीच सांगितलें नाहीस, तूं काय काय पाहिलेस तें सर्व बविस्तर सांग, म्हणजे त्या प्रमाणें रामाला व आ दाईटाची निबड करून कळवायला वरें."

सर्व वानरें मारुती काय सांगतो तें ऐक पत्रास उतावीळ झाली होती. सर्व क्षांतपणें त्याच्या तोंडाकडे पहात असून तेव्हां वसली. मारुतीनें लंकागमन व सीतेच्या दर्शनाचा वृत्तांत आरंभ केला "मी येथून उडी मारून जातांना बुद्धी सर्वांनीं मला पाहिलेंच होतें. थोडे पुढें गेल्यावर एक उंच आणि सोनेरी

पर्वत शिखर मला दिसलें मोठ्या प्रेमानें तो पर्वत मला म्हणाला 'माझे नाव मैनाक, तुझ्या मित्रानें मला एकदां इंद्राच्या लढाख्यातून वाचवले होतें. तुला पाहून मला फार आनंद झाला त्या उपकाराची फेड म्हणून नव्हे, तर ते शपकार मी विसरलों नाहीं हें स्वतःच्या मनाला पटवून देण्यासाठीं आणि तुला थोडा अपाम म्हाया म्हणून वर ठोकें काढले आहे तूं बोटी विश्रान्ति घेऊन पुढें जा' तेंयून पुढें रोवों तर सुस्सा नांवाची सर्पमातासमेत सोडवावून बसली होती. ती मला गिळून दाख- पार होती. म्हणून मी अगदीं लहान रूप घेतलें आणि तिच्या तोंडांत शिरलां आणि तिच्या न काळत चटकन बाहेर पडून पुढें गिळून गेलों. संध्याकाळ झाल्यानंतर चांगला काळोस पडल्यानंतर मी लंकेत प्रवेश केला." लंकेगिणीशीं भेट झाल्यावर जें जें त्यानें पाहिलें व एकले जें सांगून मारुती पुढे म्हणाला "सारी लंका हिंदून सीतेचा शोध केला. शेवटीं अशोक वनांत शिशुपाच्या झालासाठीं बसलेली सीता मला दिसली असदी उदास बसून तीं रामाचे ध्यान करीत होती. काहीं म्हण, सीता महा-

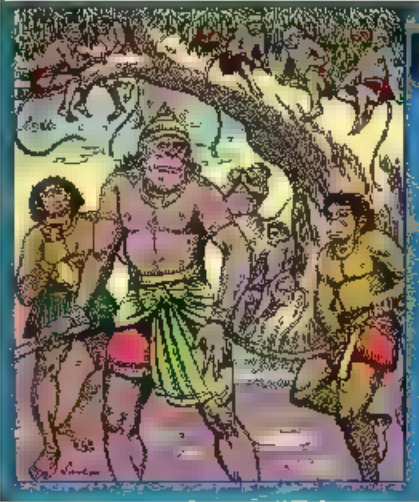
पतिव्रता आहे अंत शंका नाही ती इतके कष्ट सोसून मुद्दां केवळ रामासाठीच जीव धरून आहे!"

तंतर मारुती अलांकन केलें उपरंत झालें रावणाच्या शूरवीर अनुयायांच्या त्यानें कसा संहार केला आणि रावणाच्या आज्ञेनें राजसालीं शेपटीला आग लावल्यावर त्यानें लंका काही जळली याचे वर्णन करून म्हणाला "जांबवंता, अरे मी एकद्वानेंच जर त्या रावणाला पुरे पुरे करून सोडले आहे तर आपल्यासारखे मोठ्याडे पराक्रमी वीर मिळून रावणाच्या सैन्यासह त्याचा

तोडू लागली. काहीं झाडाची पाने ओरवाहून आकाशात उडवूं लागली. काहीं झाडांच्या फांद्या ज्वजेसारख्या आकाशांत उंच उभारून त्याचे स्वागत करूं लागली. मारुती महेंद्र पर्वतावर उतरतांच धर्ब वानरांनीं त्याला चारी बाजूंनीं वेरलें. काहींनीं त्याला फळंमुळें खाण्यास दिलीं. तो काय सांगतो हें ऐकण्यासाठीं सर्व 'मोठ्या उल्लुकतेनें त्याच्याकडे पाहूं लागलीं.

हनुमानानें बुध्वाच अंगद व जांबवंत यांना नमस्कार केला आणि म्हणाला-"मी सीतामाईला पाहून आलों." त्याच्या तोंडून

चांदोष

लोकां पाटविले आणि भवत रावणाका 'जगहि जगहि' करून मोडले म्हणजे जेथे अधिक काम तर त्याने करूनच शकले आहे मग अण्ण सीतेला सादवून आणून रामाकडे कां पोर्तीचवू नये मला देखील हेच ठीक वाटते."

पण बांबुबंध त्या सर्वात मोठा व अधिक अनुभव असलेला होता. मंभीरपणे विचार करून तो अंगदला म्हणाला "गुवराज, तुमचे विचार ठीक आहेत. परंतु खाविधयी रामाने काय विचार आहेत ते नका का पहायला."

अंगदाने व इतर सर्वानां जांबुवताच्या मुक्तेला आपली मंजुरी दिली

सीतेचा शोध लावण्यास यक्ष आख्याने सर्वांना आनंद झाला होता रामाला सांगा-यला त्याच्याकडे शुभ समाचार होता शिवाय पुन्हा युद्ध मारामारीचा योग देखील होता. म्हणून ते सर्व मोठ्या उत्साहाने रामाच्या भेटीला निघाले आणि सुमीराच्या मनु यनांत येऊन राहिले. तेथे अंगदाच्या भवनांगीने सर्व मनुयनांत छिऱले पोळ्यां तीळ मध मत्सोक्त प्यायले आणि झाडांची नासधूस करू लागले. मधुवनाचा राखणदार

दधिमुख हा तो सुमीराचा मामाच होता. त्याने पाहिले की ही माकडे सर्व नासधूस करीत आहेत तेव्हा त्याने त्या सर्वांना वन सोडून चालने होण्यास सांगितले पण त्याचे कोणीच ऐकले नाही दधिमुखाने परावरीने त्यांना समजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला तरी काही उपयोग झाला नाही शेवटी त्याने दंडुकाचा प्रयोग केला, पण वानरें त्यालाच उलट मारू लागली आणि बघून जाऊ लागली. अंगदाने आणि मारुतीने त्यांना अधिकच प्रोत्साहित दिले, मग विचार करूच नको. त्यांनी वास्तव्य घुमाकळ सुरू केले, तेव्हा माझलाजाने दधिमुखांना शेवटी आपल्या साथीदाराना एकत्र करून युद्ध सुरू केले

अंगद देखील दंडमान विसरून लढू लागला आपण काणाशी लढत आहोत ह्याचे त्याला मान न राहून त्याने दधिमुखाला एक बाराचा वळा देऊन त्याला पाडले

विचारा म्हानारा वंशुद्ध होऊन पडला. आख्या वळाने सुद्धीवर आल्यावर त्याने हाताला तांबडले त्याने मारण्या करण्यास सुरवात केली असेरीस ती आपल्या कोकाना म्हणाला "राहू दे झाना ह्ये असेच. मी

सुमीराला जाऊन सांगतां तोच बेईक ह्यांचा समाचार, स्वतः, तुवराजानेच प्रोत्साहन दिव्यावर वनेण थोडकर म्हरणार."

अचानक सामांला आलेला पाहून सुमी शाने कारण विचारले. त्यावर तो म्हणाला 'आ सर्व मधुवनाचा ह्यांनी ध्वंस करून टाकला आहे. कोणी मदविले तर ते त्याकाच मास्तान नाहीतर बावून ठेवताच नांना तन्हेने बास देस साहेत. आणि हे सर्व स्वतः तुवराजाच्या सल्लाने चालू आहे. तुमच्या मीतीने मी काही बोललो नाही. आता तुम्हीच आजून संमाला आपले मधुवन."

निरोप पाठविला कीं पोटर गय विरुन
शाखा व फळे खाऊन झाली म्हणजे या
मटापला. रामलक्ष्मण तुमच्या निरोपाची
वाट पाहता आहेत. तरी क्वकर जाऊन
त्यांची भेट घ्या."

म्हणतारा दधिमुख सुमीवाने ते बोळी
मेकून बसून झाला. तो आला होता,
सुमीवाकडून त्यांना चोप देववून त्यांच्या
माकडभेष्टा बंद करायला आणि आता उकट
त्यालाच सुमीवाचा निरोप मेकून माकडांकडे
जावे लागले.

दधिमुखाने अंगडाळा सुमीवाचा निरोप
सांगितला म्हणाला—“माझ्याकडून आप-
ल्याला बोळा घ्यास झाला त्याची माफी
असावी. सर्वांना रामाने बोळावले आहे."

दधिमुखाचा निरोप ऐकून अंगडाने
आपल्या सैन्याला इशारा दिला. म्हणाला—
“आपण आज्ञाची शतमी रामाच्या अंगो-
दरच समजलेली आहे. खाऊन पिकून
विभ्रंति मेकून तुम्ही हवे तसेतवाने झाल्यांत.
आता आपल्याला रामाकडे गेलें पाहिजे.

चला निघा." सैन्याला निघायला सांगून
अंगड व भास्तीने हुंकार करीत आकाशांत
उड्डाण केले व ते दोघे आकाश मार्गाने

दधिमुखाने केलेली तक्रार सुमीवाने
ऐकून घेतली आणि क्षांतपणे म्हणाला—
“बही मामा! मला वाटते कीं सीतेच्या
शोधार्थ गेलेलीं सेना परत आलेली आहे.
कार्यसिद्ध झाल्याशिवाय ते वसलीं कामें
करणार नाहींत. सीतेचा शोध लागलेला
दिसतो आहे. त्याचा हा आनंद आहे.
मास्ती मुद्दां असेल त्यां पोळक्यांत? तोच
हें काम करणारा आहे." सुमीव म्हणाला.

सुमीवाने बोळी रामलक्ष्मणाला आवडले.
त्याने नेहरे एकदम रूप विसू लागले.
नंतर सुमीवाने दधिमुखारोबरच उकट

जाऊ लागले. सर्व सेना एण मागोमय निघाली. झांची गर्जना किष्किधेमध्ये सुधीवाला ऐकू गेली. तो शेपटी हाकवीत त्यांना सामोरा गेला. अंगद मास्ती करीत सर्वांनी रामलक्ष्मण व सुग्रीव यांना वंदना करून केला व हात जोडून पुढे उभे राहिले.

“सीता कोठे आहे? काय करते आहे?” रामाने विचारले.

सर्व वानरांनी घास्तीला पुढे केले. मास्तीने रामाला सविस्तर माहिती सांगून सीतेने खून म्हणून दिलेले अग्रफूल रामाच्या हातात दिले आणि म्हणाला- “सीतेने चिक्कूटांतील काही जुन्या आठवणीपण सांगितल्या. शेवटीं तुला तिने सांगितले की आतां फक्त एक वीर आपल्याकडे आहेत. मग उशीर महिनाच बाकी आहे. त्याच्या आत मला सोडवून घेऊन जा.”

सीतेच्या वेणीतील अग्रफूल पाहताच रामाचे दुःख अनावर झाले व तो रडू लागला-“सीता एक महिनाभरच जिवंत राहाणार? हाय रे देवा! लक्ष्मणा, चल, आतांच्या आतां आपल्याला निघाले पाहिजे तिचा शोध लागण्यांतून सुद्धां तिची सुटका झाली नाही तर विला काय वाटेक! त्या राक्षशिणीच्या मध्ये ती....! लक्ष्मणा लक्ष्मणा!!”

लक्ष्मण सुग्रीव आदिकांनी रामाला सावरले. मास्ती पुढे होऊन म्हणाला- “महाराज, दुःख करीत बसण्यास आतां वेळ नाही. सर्व सेना तयार आहे. आपण आज्ञा करावी. सुमीयापमाणें पराक्रमी अनेक वीर आपल्याकडे आहेत. मग उशीर कराला? रावणाचा वध करून सीतेला सोडून आणू या.” [सुंदरकांड संपूर्ण]

परिपक्व गोपाळ

गोपाळ आपल्या एका मित्राच्या मदतीला

म्हणून शेजारच्या गांवीं गेले होता. संध्याकाळी परत येत असतां वाटेत एका घराला आग लागलेली त्याला दिसली. त्या घराजवळ खूप गर्दी जमली होती. बरेच लोक घरातील सामान बाहेर काढण्यात आणि आग विजवण्यात गुंतले होते. घराच्या मागील बाजूस एक बार्ड शीटमोठ्याने ओरडत रडत सांगत होती-“माझा तान्हा आंतच स्वयंपाक घरांत राहिला आहे. त्याला बाहेर आणा वा कोणी तरी!” पण तिच्याकडे कोणाचेच लक्ष नव्हते.

आण लागलेली पाहून आणि आरडा ओरडा ऐकून गोपाळ त्या बाजूला वळला. त्या घराजवळ जातांच त्याला लहान मुलाच्या रडण्याचा आवाज आला. लगेच

तो ज्वाळांमधून वाट काढीत आत शिरला. त्या मुलाला उचलले व बाहेर पडला. बाहेर पडतांच त्याच्या हातांतून त्या मुलाला कोणीतरी घेतले. कोणी घेतले ते मात्र त्याला कळले नाही.

त्या राक्षिच्या पादलाच्या घराला आग लागली होती व तो मुलगा त्या पादलाचाच होता. गोपाळने मुलाला बाहेर काढल्याबरोबर पादलाच्या नोक्याने त्या मुलाला घेतले व आपल्या माथ्याकडे बाऊन म्हणाला-“माळक, थाकटे माळक आंतच राहून गेले होते. मी आत जाऊन बाहेर आणले म्हणून बरे झाले.”

आतुरतेने मुलाला पोंदाशीं बसून पाटीक म्हणाला-“तू माझा मुलाला जिवदान दिलेस, मला पुत्र मिळाव दिलास. तुझे दे

अपकार बन्मज्ज्मातरी फिटणार नाहीत. समेश्वर तुम्हें मलें करो." पाटलानें कृतज्ञता व्यक्त केली.

गोपाळ बरी पोनेष्वेत चांगला काळोस पडला होता. आगीमुळे त्याचे कपडे जळले होते. अंगाळा जागोजागी पोळले होते. अंगाची आग होत होती. परीं पोहोचतांच त्याच्या आईने विचारलें—“कुठे वाळून भाजून घेऊन आलास? दुष्ट्यावांचून काय काम सोळवले होतें कोणाचें?”

त्यानें पडलेल्या वृक्षांत आईला सांगितला आणि “प्रोपकारार्थ सदा शिजावें”

म्हणत कपडे बदलण्यास गेला. सवरा नदळतांना झटकन खाली काय पडलें म्हणून पाहिलें तो सोन्याची सांखळी सांपडला. त्यानें तो आपल्या आईजवळ दिला आणि म्हणाला—“त्या मुलाच्या कमरेतला करगोट गळून पडला आहेमें वाटतें त्या गडबडींत. नीट ठेव. उद्यां परत करूया.”

गोपाळला थोडे चटके बसले होते. दुसऱ्या दिवशी त्याला ताप देखील आला. पुढे तीन चार दिवस तो अंशरुणा-वरच होता. चार दिवसानंतर तो ती कमरेतली सोन्याची सांखळी देण्यास निघाला. अंगातोडावर अजून जळत्या-पोळत्याचे डाग तसेच होते.

तो जळलेल्या घराजवळ आला तो तिथें त्याला पाटलाचा तोच नोकर दिसला. गोपाळनें त्याला विचारलें की ह्या घरांतील माणसें कोठें राहातात.

नोकर म्हणाला—“पारीळ सध्या त्या समोरच्या घरीं राहतात. दोन दिवसांत हे घर पुन्हां नीट बांधून होईल. मग येतील पुन्हां आपल्या घरीं राहावयाला.” नोकर तेथें उभा राहून गवंड्यांची देखरेख करीत

होता. “काय काम आहे पाटलांकडे?” नोकरानें विचारलें.

“कांही नाही, त्या विनशी देें घर जळत होतें तेव्हां एका मुलाला मी घरांतून बाहेर काढले. तेव्हां केव्हांतरी त्याच्या कमरेतील सोन्याची सांखळी गळून पडली. ती माझ्याजवळच राहिली. मुलाला त्यांनीं नेले. त्याचेवळी मला सुद्धां ती दिसली नाही. परीं गेष्टावर मला दिसली. त्यांचें हाकडे लक्ष घुड्यां गेलें नसेल. तेव्हांच परत वरायला हवी होती. पण अंग माजल्यामुळे मला चार दिवस बरें नव्हतें.”

हे ऐकतांच नोकर थोडा चषावला. त्याला वाटलें वर ह्या माणसानें स्वतः जाऊन ती सांखळी दिली तर ती त्याच्याजवळ कशी आली म्हणून पारीळ विचारणार. चढलेल्या सारा वृत्तांत हा सांगणार. ह्याच्या अंगावरचे तोंडावरचे डाग आहेतच साक्ष द्यायला आणि तसे झाले कीं मी लोटा टाणार व माझी नोकरी जाणार. साझ्या कामगिरीबद्दल त्यांनीं मला शाबतकी दिली व वर बक्षीसहि दिलें. आतां खात्री शिक्षा भोगावी लागणार. त्यानें क्षणभर विचार त्यांना सांगितले कीं मी धाकट्या मारुकांचा केला आणि म्हणाला—“मी त्यांचाच नोकर

आहें. हा ती माझ्याजवळ मी देतो ती मारुकांचा.”

“वैश्वपयंत तर आलों आहे. चार पावले आपली जाऊन मी स्वतःच नेऊन देतो त्यांच्या हातांत, सोन्याची वस्तू हातोहात नको जायला.”

नोकर विचारत पडला. त्यानें गोपाळला जरा एकीपळे बोलवून नेलें आणि त्याला म्हणाला कीं मारुकांनीं मुलाला बांचवल्या-ब वर बक्षीसहि दिलें. आतां खात्री शिक्षा भोगावी लागणार. त्यानें क्षणभर विचार त्यांना सांगितले कीं मी धाकट्या मारुकांचा केला आणि म्हणाला—“मी त्यांचाच नोकर

खरी गोष्ट कळली तर माझी धडगत नाही. म्हणून कुंठा करून दुःस्त्री मॉडेल रक्षण करा. परोपकारी गोपाळला दया आली आणि त्याने ती सांखळी नोकराच्या हवाळी केली व घरी निघून गेला.

ही सांखळी अशीच्या अशीच तर दिली तर पुन्हा पंचाईत. म्हणून नोकर सोनाराकडे गेला आणि ती पाळून देण्यास सांगितले.

सोनाराने ती सांखळी ओळखली, कारण त्यानेच ही घडविली होती. नोकराच्या हातून बेऊन त्याने विचारपूस करण्यासाठी पाटलाकडे निरोप पाठविला. तेव्हाच त्यांना सांखळीची गोष्ट वाटवली.

आगीतून वांचवतांना आकल्या नोकरांचे सांखळी चोरल्याने पाहून पाटील रागावला. त्याने खरी माहिती गोळा केली. नोकराने मुलास वाचवले नसून गोपाळने वांचवले

होते. हे ऐकून तर पाटलाच्या तळत्याची आग सस्तकाला मिळली. त्याच क्षणी त्याने त्या नोकराला पचास फटक्यांची शिक्षा सुनावली. त्याला कर्ज फेडीची विलेखी सूट मार्गे घेतली. शंभर रुपये दंड केला आणि नोकरावरून काढून टाकले.

गोपाळला हे सर्व माहीत नव्हते. एक दिवस तो आपल्या घराच्या ओसरीवर बसला असता पाटील त्याच्याकडे आला व मेंद पुढे केला.

“तुमचा बाळ सुस्वरूप आहे ना? त्याला कुठे इजा नाही ना झाली? बस, तेवढी भेट मला पुरे.” गोपाळ म्हणाला.

गोपाळच्या या निरपेक्षी स्वभावाने पाटलाला कौतुक वाटले. त्याने गोपाळ नाही म्हणत असतां सुद्धा बरेच इनाम देऊन त्याचा सरकार केला.

जगातील प्रसिद्ध स्थाळांतील एक घड्याळ लंडनच्या पार्लमेंट हाऊस मध्ये आहे. त्यालाच ‘बिगबेन’ म्हणतात. फक्तयाहि प्रकारच्या दुसऱ्याचिदाय हे लंडन वर्षेभर झोऊन गेली तरी न धाकती सतत चालले आहे. त्याचा लेव्ह १३ फूट आहे. मिनीट काटा ५४ फूट आहे व राख कडा ९ फूट आहे.

